

Ožegović (Ozsegovics, Ossegovits) Metel szerepe Magyarország alkotmánytörténetében

LÁSZLÓ HEKA

Institut za poredbeno pravo
Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
Szövetség utica 35/5
HU - 6726 Szeged
heka@juris.u-szeged.hu

Stručni članak
Professional paper

Primljeno/Received: 04. 02. 2013.

Prihvaćeno/Accepted: 21. 02. 2013.

Jelen tanulmány a magyar-horvát állami közösség XIX. századi közjogi vitát tárgyalja, főként Ozsegovics Metel horvátországi követ ténykedésének és szerepének megvilágítása keretében. Ritka példa, hogy két ország és nemzet ilyen hosszú ideig (816 évig) él egy közös államban, még hozzá békésen, noha -elsősorban- a XX. századi publikációkban ezt a viszonyt igen sötét színekben igyekeztek lefesteni. Nálunk Jellasics, a horvátoknál pedig Khuen-Héderváry neve került előtérbe, s így a szakírók „ellenségként” festették le a két nemzetet. Pedig a horvát-magyar viszony igenis barátságosnak mondható, hiszen a két nemzet képviselői évszázadokon keresztül egymást „testvéreknek”, illetve „testvérnemzetnek” nevezték. Ha valójában olyan lett volna a magyar-horvát viszony, mint ahogyan azt a politikai felhanggal színezett XX. századi irodalom jelentős részében lehet olvasni, akkor aligha nevezték volna így egymást a horvát és a magyar országgyűlési képviselők.

Két olyan nemzetről van szó, melyek egymásra hatása óriási volt. A közös államiság, parlamentáris és alkotmányos élet alapján jogosan mondhatjuk, hogy a horvát történelem a magyarnak kiegészítő, merem állítani nélkülözhetetlen része, éppúgy, ahogy a magyar történelem is része a horvátnak. A horvátoknak évszázadokon keresztül municipális jogaik voltak, de a Magyarországgal szembeni viszonyát csupán az 1868:XXX. ill. 1868:I. tc. (A horvát-magyar kiegyezésről) rendezte. Ez a törvénycikk ma is aktuális, hiszen az világosan kimondta, hogy Horvátországban a horvát nyelv a hivatalos, hogy a horvátok a magyar országgyűlésen saját nyelvükön szólalhattak fel, és a horvát lobogó ki volt függesztve az országgyűlés épületén. Léteztek egyéb kiváltságok is a „társország” számára, ahogyan Horvátországot hivatalosan nevezték. Az elidegenítéshez azonban főként a nemzeti nyelv meghonosodása vezetett. A horvátok ugyanis nem sajátították el a magyart, a magyar ember pedig nem is akarta megtanulni a horvátot. A nyelvi probléma hozzájárult az elszakadáshoz. Sőt, az utóbbi évtizedek horvátországi tudományos irodalma, történetírása és jogtörténete nagy részben ismeretlen Magyarországon. E tanulmányban a közeledést és kölcsönös megértést igyekszem elősegíteni egy kevésbé ismert téma feltárásával, amelyet a mai napig a két közötti konfliktus forrásának tekintik. Az országgyűlési naplók, jegyzőkönyvek alapján bemutatjuk az 1840-es évek hangulatát, a horvát és a magyar nemzet politikai nézeteit, a nyelv jelentőségét, a konfliktusok okait. Talán így könnyebb lesz az olvasónak megérteni az érzelmekkel túlfűtött korszak eseményeit.

A HORVÁT-MAGYAR ÁLLAMI KÖZÖSSÉG A XVIII. SZÁZADBAN

Az 1102-ben keletkezett állami közösségen belül az első felhők a 17. század végén jelentek meg, miután a Wesselényi-féle összeesküvés (a horvátoknál Zrínyi-Frangepán összeküvés, urota Zrinsko-Frankopanska) leverését követően az udvar elkobozta a két horvát főúri család összes birtokát. A két horvát főúr elleni ítéletet 1671. április 25-én mondták ki: felségsértés miatt jobb kezük levágására, fejvesztésre és összes birtokaik elkobzására ítélték őket.¹ Zrínyi Péter, aki a 16. horvát bán volt a családjából.⁵⁰ Frangepán Kristóf pedig 28 éves volt a kivégzés pillanatában. A Monarchia felbomlása után földi maradványaikat átszállították Zágrábba, és ma a sírjuk a zágrábi székesegyházban található „Örökké él, aki tisztességben hal meg” (Navik živi ki zgine pošteno) felirattal. Hősi haláluk után kihalt a két család is. 1673. november 16-án Grácban (Schlossberg börtönben) a legszomorúbb körülmények közt, elméjét elvesztve, meghalt Frangepán (Zrínyi) Katalin grófnő és neves horvát író. Az 1691. augusztus 19-iki Szalánkemén (Szerém vármegye, a hódoltságban) melletti csatában elesett Zrínyi Ádám, Zrínyi Miklós fia. Az említett csatában mintegy 20 ezer áldozat volt, közöttük Köprülü Musztafa nagyvezér is. Zrínyi Péter leányát, Aurora Veronikát, Szmirnbán (Kis-Ázsia) egy zárdába zárták, ahol meg is halt. A zágrábi zárdában halt meg 1700-ban Judita Petronella. Fiát, János Antalt, nevétől megfosztották, és Gnade név alatt besorozták katonának, majd azzal a váddal, hogy lázadást tervez, börtönbe zárták, ahol hosszú évekig tartott szenvedése során megnémult, majd 1703. november 11-én meghalt. Ugyanebben az évben elhunyt Zrínyi Ilona is. Ezzel kihalt a Zrínyi család.² A Frangepán család fér-

fi ága Frangepán Ferenc Kristóffal halt ki, a női ág nővérével Frangepán (Zrínyi) Katalinnal, illetve leányával, Zrínyi Ilonával.³

tagja. Péter három lánya közül Judit Petronella Zágrábban halt meg egy zárdában 1700-ban, ugyanúgy ahogyan a másik leánygyermek Aurora Veronika is meghalt. Zrínyi Ilona 1643-ban született Ozaljban (a vár a Zrínyiek, illetve Frangepánok birtoka volt a történelem során). I. Rákóczi Ferenchez ment férjhez 1666-ban, és e házasságból született II. Rákóczi Ferenc. Első férjének halála után, 1681-ben férjhez ment Thököly Imréhez. Munkács várának védelmében tünt ki. A vár eleste után, három évet (1688-1691) egy bécsi zárdában, kiszabadulása után 12 évet töltött száműzetésben férjével. 1703-ban halt meg Nikomédiában, és vele, valamint János Antal testvérével kihalt a Zrínyi család.

3 A *Frangepán család* valószínűleg horvát származású, székhelyük Veglia szigeten volt. A Frangepán nevet a római Frangipani családtól vették át, melynek családfája még a római császárok idejére vezethető vissza. A vegliai hercegek a Frangepán (Frankopan, Frankapan) nevet -bizonyára rokonsági viszony alapján- vették fel, és a névvel együtt a Frangipani család címerét is. A család megalapítója *I. Dujam* volt (1118-1163). *V. Frangepán János* 1387-ben segített Luxemburgi Zsigmond királynak kimenteni Mária királynét a novigrádi börtönből. Ezért ajándékba kapta Cetin várat valamint 1392-ben a horvát-szlavón-dalmát bán címet. 1430-ban a pápa is elismerte a családi címet és a Frangepán családnévet. *Frangepán Bernát* a nápolyi udvarral állt rokonsági kapcsolatban mindkét szülője révén. Kitünt a törökök elleni harcokban, és részt vett a Korbávia mezei csatában is. Leánya, *Frangepán Beatrix*, Corvin János bán és herceg felesége volt. Amikor 1504-ben meghalt Corvin János, Frangepán Bernát igyekezett a trónra juttatni az unokáját, Corvin Kristófot, mivel a megbetegedett Ulászló királynak nem volt fiú utódja. Azonban Kristóf meghalt hétéves korában (1505-ben), és a horvátországi Lepoglava kolostorában temették el édesapja mellé. Három évvel később meghalt Beatrix 11 éves leánya Erzsébet is. Beatrix, aki már csak a vallásnak élt, hosszú rábeszélések után beleegyezett abban, hogy férjhez menjen Brandenburi Györgyhöz. Ezzel a házassággal a Frangepán család rokonsági kapcsolatba került a német, cseh, lengyel és magyar uralkodóházakkal. Azonban 31 évesen meghalt (509-ben), ezzel a Hunyadi vagyon átszállt Brandenburi Györgyre. *Frangepán Kristóf* (1482-1527) a mohácsi vész után kapta meg a kaproncai szlavón szaboron a „*tutor protectorque regni Sclavoniae*” címet, Szapolyai János király pedig kinevezte szlavón bánná. 1527-ben elesett a Ferdinánd ellenkirály elleni harcban Varasd ostrománál. *Frangepán Ferdinánd* Beatrix és Kristóf testvére volt, kinek leánya, *Frangepán Katalin*, a szigetvári hős Zrínyi Miklós neje volt. *Szlúini Frangepán Ferenc* (1536-1572) horvát-szlavón bán volt 1567-től Draskovics György zágrábi püspökkel együtt. *Farkas Kristóf* ritka kivételt képezett a horvát főurak

1 Lásd Heka László: *A magyar-horvát államközösség alkotmány- és jogtörténete*. Bába Kiadó, Szeged, 2004., 67-69.

2 Zrínyi Péter 1621-ben született Vrbovacon. Húszéves korában feleségül vette Frangepán Katalint. Közismerten ellenezte a határőrvidéki német tisztek hatalmaskodását, amiért sok gondja és ellensége volt az udvarban. A sikertelen összeesküvés után a király 1671-ben lefejeztette Bécs-újhelyen. Egyetlen fia János Antal volt, akitől elvették a családnévét. 1703-ban halt meg, mint a család utolsó férfi

A két legjelentősebb horvát család története nemzeti tragédiának számított, hiszen horvátoknak 1671 után már nem volt olyan befolyásos főúri családjuk, amely az egész országban jelentős tényező lett volna, és amely képviselni tudta volna Horvátország érdekeit. Így az udvar kedvétől függött a horvátok alkotmányjogi helyzete, amely kisebb engedélyekkel függővé tette a horvátokat. Ugyanakkor elvesztek a Zrínyiék és Frangepánok hatalmas birtokai is, mert átszálltak a bécsi udvarra. A katonai határőrvidéki hatalmaskodások és az elszegényedett nemesség befolyásolták Horvát-Szlavonország államjogi helyzetét is.

1687 után azonban felszabadult Magyarország és Horvátország legnagyobb területe. A fényes győzelmeket I. Lipót arra használta ki, hogy az október 18-ai pozsonyi országgyűlésen a Habsburgok fiági örökösödésének törvénybe iktatása fejében megígérje az ország alkotmányának visszaállítását. November 7-én a főrendek kezdeményezésére az országgyűlés alsótáblája elfogadta a magyar (és horvát) trónnak az uralkodó fiági leszármazottaira korlátozott örökösödés útján történő betöltését, az elsőszülöttségi leszármazás rendjében. A törvénycikket 1688. január 25-én szentesítette. A törvénycikk szövege így szól: „2. cikkely. A mostani császári és királyi Szent Felség fenséges finemű örökösének elsőszülötteit Magyarország s az ahhoz csatolt részek természetes és örökös királyainak nyilvánítják.

És minthogy Ő császári és királyi legszentségebb felsége, dicsőséges és győzedelmes fegyvereivel, a keresztény név iszonyú ellenségét, a törököt, számos verés és döntő ütközetben megverte, Isten segítő hatalmával, az ő naponkint élethalálra kínzott nyakukról elűzte s annak torkából, melyben ekkorig, oly hosszas időtől fogva, ez egész nemzetnek legnagyobb veszélyével nyögének, ez országnak legnevezetesebb erősségeit, s ezek közt az egykor legvirágzóbb királyi székhelyet, Budát,

s ez annyiszor említett országnak védbástyáját, ennek nagyobb részével együtt kiragadta s e legédesebb hazának felszabadítására ezeket, s a még fentebb bővebben elszámolt áldozatokat hozni méltóztatott:

1. *Ez oly nagy s örökké hálával említendő jótéményeknek emlékezetére, s alázatosan kedveskedő lelkünknek mindenkorra felismerhető hálája jeléül, e Magyarországnak s kapcsolt részeinek összes karai és rendei kinyilatkoztatják, hogy mostantól jövőre s örök időkre senkit mást, mint fenncímzett Ő császári s királyi felségének saját ágyékából származott fiörökösei közül az elsőszülött /ugyanezt határozván az 1547-ik évi 5-ik más e felől alkotott törvénycikket/ fogják törvényes királyuknak s uruknak ismerni és azt mindenkor és annyiszor, valahányszor ily felavatás újból bekövetkezik, a fentebb kijelentett hitlevélben foglalt cikkelyek előrebocsátandó elfogadása, vagy királyi biztosítása s e felől oly alakban, mint elődei teljesítették, leteendő eskü után, országgyűlésileg, e Magyarországon belül, megfogják koronázni.*
2. *cikkely Fentisztelt Ő császári s királyi felsége fiágának megszakadása után következni fognak a fennirt uralkodásban: a mostani felséges spanyol király fiörökösei ugyancsak az elsőszülöttek: csak ezeknek kihalása után nyerjen helyet a karok és rendek ősi, régi, helybenhagyott szokása s előjoga a királyválasztásban.*

Ha pedig /amit a jó Isten századokra kegyelmesen elhárítani méltóztatassék/ Ő császári s királyi felsége fiágának magvaszakadása bekövetkeznék, akkor az ilyen átszállandó s felveendő uralkodásban való utódlás /szintén megelőző s a fenn kijelölt módon előre bocsátandó királyi biztosítás, s az említett hitlevélben foglalt cikkek elfogadása és az ezekre teendő eskü után/ háruljon és menjen át Spanyolország királyának, második Király úrnak hasonlóképpen fiágu magvára, s így csak abban az esetben /melyet Isten kegyelmes jósága távol tartson/, ha úgy a fentisztelt Ő császári és királyi Szent felségének, mint Spanyolország említett felséges királyának fimagva kihalna,

között amiatt, hogy a Katonai határőrvidék főparancsnoki kinevezést kapta, amely tisztség rendszerint a német tiszteknek járt. Lásd bővebben: Heka László: *Znamenite osobe i obitelji iz hrvatsko-mađarske povijesti, Obitelj Frankapan, Frankopan*. Godišnjak Hrvatskog glasnika 1997. 47-52.

nyerjen helyet a mondott karok és rendek ősi és régi helybenhagyott szokása, s előjoga a királyok választására s koronázására nézve."⁴

A Zrínyiektől és a Frangepánoktól elkobzott birtokokat az udvarhoz hűséges, általában német tisztek kapták meg, akik nem a horvát nemzet érdekeit képviselték. Emellett Horvátország történelmi területei az oszmánok és a velenceiek hódítása során elszakadtak az anyaországtól. Azok egyesítése lett a XVIII. és XIX. századi horvát politika legfőbb célja. A "horvát földek" alatt Horvátországot, Szlavóniát, a katonai határőrvidéket, Fiumét, Muraközt értették, és általában Boszniát és Hercegovinát is, vagy legalábbis annak nyugati részét, amelyet a középkori Horvátországtól csatoltak el az oszmánok, és hosszú évtizedeken keresztül "Török Horvátországnak" neveztek. Mivel e célok megvalósítása érdekében az udvarra voltak utalva, így lassan megjelentek az első repedések a horvát-magyar viszonyban. Ennek előzménye egy 1708. évi magyar országgyűlési törvényjavaslat volt, amely szerint a horvát szabóri határozatok nem ellenkezhetnek a magyar törvényekkel. Bár az indítványt a király nem szentesítette, a horvátok veszélyben érezték a közjogi helyzetüket Magyarországgal szemben, melyet ők perszonális unióként értelmeztek. Mindez kihatott arra, hogy a horvátok állást foglaljanak a saját státusukkal és a bécsi udvarral kapcsolatosan, és ennek érdekében a királyhoz forduljanak.

A HORVÁT PRAGMATICA SANCTIO

Mivel III. Károly király fiú utód nélkül maradt biztosítani szerette volna családjá leányi ágának a királyi címet. Ezt a szándékát még titokban tartotta, amikor 1712. március 9-én a zágrábi püspök, Esterházy Imre meghívására, a horvát rendek összegyűltek a püspöki rezidenciában. Horvát-Szlavónország területén a zágrábi püspök helyettesítette helytartóként a politikai ügyekben a

horvát bánt, Pálffy Jánost, aki nem tartózkodott az országban. A horvát szabor -Esterházy püspök, valamint Draskovich János gróf, Delisimunovics Ferenc gróf és Pleemics György (Juraj Plemić Otočki) protonotárius támogatásával- elfogadták az 1712:7. számú határozatot a Habsburg-ház nőutódainak örökösödéséről, amely kimondja, hogy az ország uralmát mindenkor az örökölje, aki Ausztria, Stájerország és Karinthia fölött uralkodik. Ezzel a határozattal a horvátok egyrészt a király kedvében akartak járni, másrészt féltek, hogy az uralkodó szabad választásának esetén véres polgárháború törne ki. Ugyanakkor kétségtelenül a horvát rendek úgy érezték, hogy háttérbe szorultak Magyarországgal szemben, ezért külön kiemelték, hogy ők nem Magyarországnak, hanem a magyar királynak vetették alá magukat, mint szabad nép. Az 1712. március 15-iki császárhoz intézett feliratban a szabor kimondta: *"Mi ugyan, a törvények szerint, Magyarországhoz társult ország vagyunk, de nem vagyunk alattvalói. Valamikor saját vérünkől származó királyaink voltak, nem pedig magyar királyok. Semmiféle erő, sem rabság nem rendelt minket a magyarok, illetve a magyar király alá, hanem mi saját akaratunkból fogadtuk el a magyar király uralmát. A királyukat addig fogjuk elismerni, amíg az Auszria uralkodója lesz. Ha ez nem következik be, akkor nem fogjuk hallgatni a szabad választás csábító szavát. Nem vagyunk kötelesek Magyarországot követni, mert szabadok vagyunk, nem pedig rabok"*.⁵

Amikor az 1712. évi pozsonyi országgyűlésen megjelentek a horvát követek és főurak, a magyar rendek hangosan fejezték ki elégedetlenségüket a szabor döntése miatt. Különösen Esterházy püspök megjelenése váltott ki erős reakciót honfitársai sorában. A horvát szabor által 1712 márciusában hozott határozatot a "horvát Pragmatica Sanctio"-nak is nevezik és jöllehet az nem nyert szentesítést, mégis nagy szerepe volt a későbbi 1723. évi (magyar) Pragmatica Sanctio elfogadásában. Ugyanis 1713. április 19-én VI. Károly császár ünnepélyesen kihirdette a Habsburg-család házi

⁴ *Magyar törvénytár (Corpus Juris Hungarici)* 1657-1740. évi törvénycikkek, I. Lipót 1687. évi decretuma, 335., 337., Budapest, 1900.

⁵ Az eredeti szöveg a bécsi Állami Levéltárban található. A feliratot közli: Ivan Kukuljević: *Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, II. köt. 105-107.

törvényét (osztrák Pragmatica Sanctio), mely szabályozta a trónöröklés rendjét, amit 1720-ban elfogadtak az örökös tartományok, 1722. június 30-án pedig a magyar országgyűlés is. Az 1723. június 19-én szentesített 1723:I, II. tc. rögzítette, hogy a magyar korona a Habsburg-ház I. Lipóttól leszármazó nőágán az elsőszülöttség szerint örökölődik. A Pragmatica Sanctio érvényesült 1740-ben, amikor meghalt az utolsó Habsburg-házi férfi uralkodó, III. Károly, s a trónra 24 éves leánya, Mária Terézia lépett.⁶

A „HORVÁT FÖLDEK” (SZLAVÓNIA, FIUME, KATONAI HATÁRŐRVIDÉK)

A XVI. században Horvátország területe jelentős változásokon ment keresztül. A török hódítások következtében nagy területek veszttek el, a tengerparton pedig Velence terjeszkedett. A bécsi udvar a még keresztény kézen maradt földeken egy védelmi vonalat létesített katonai határőrvidék néven (horvátul Vojna krajina, szerbül általában Vojna granica). Csak Zengg és Fiume-Modrus vármegyék alkották a polgári Horvátországot, Szlavóniában pedig a horvátok Zágráb, Kőrös és Varasd megyékre szorítkoztak. A többi horvátok lakta terület a pozsegi és szerémi szandzsákok alá tartozott. A török uralma alól felszabadult Horvátország (Dalmáciát kivéve) egy része -Bihácsot (Bihác) Bosznia bekebelezte-, török kézen maradt, és ennek eredményeként végleg Bosznia-Hercegovina területévé vált. A törökök erre a területre hosszú ideig a “Török Horvátország” elnevezést használták.

Mária Terézia jelentős változást hozott Horvátország politikai életébe. A rendek ellenkezése ellenére, Nádasdy Ferenc bánnal egyeztetve felállította Horvát-Szlavón- és Dalmátország (Zágráb, Varasd, Kőrös, Pozsega, Verőce és

Szerém megyék) részére 1767-ben a királyi tanácsot (*consilium regium*), amely a horvát politikai, gazdasági és hadi ügyeket intézte. Székhelye előbb Varasd, majd a nagy tűzvész után 1776-tól Zágrábban volt. A tanács összetételében és működésében hasonlított a Magyar Királyi Helytartótanácsra, a bán elnöklete alatt működött, és az első horvát kormánynak tekinthető. A testületet hat tanácsos, két titkár, valamint néhány tisztviselő alkotta. Feladata volt a (gyakran Bécsből kapott) rendeletek és parancsok továbbítása a megyéknek, e mellett átvette Horvát-Szlavónország igazgatásának feladatát a bántól és helyettesétől (vicebanus), akik a száborral együttműködve végezték azt. A horvát szábor funkciója és jelentősége csorbult, így a horvátok tartottak attól, hogy elveszítik az alkotmányosságuk egyik jelképét, a törvényhozásukat. A félelmük jogos volt, hiszen 1779. július 30-án Mária Terézia megszüntette a horvát tanácsot, és a horvát ügyeket a Magyar Királyi Helytartótanácsra bízta. A királynő döntésének hatása Fiume jogállásában látható.⁷

1. SZLAVÓNIA

A XVIII. században csupán Szlavónia és a négy keleti vármegye (Pozsega, Verőce, Valkó és Szerém) alkották a horvátok lakta szabad földeket. A török távozása után az eredeti Horvátország területe szinte “eltűnt”, a lakosság az ország északi térségébe húzódott, így Horvátország nevét a korábbi Szlavónia kezdte fölvenni, azaz Zágráb, Varasd és Kőrös megyék. A katonai határőrvidék idegen hatóságai, melyek nem ismerték a viszonyokat, csakhamar átvették ezt az elnevezést, mely így Bécsben is használatba került. Ugyanakkor a “Szlavónia” elnevezést a négy keleti vármegye vette át, melyeket 1745-ben Mária Terézia királynő visszaállította és egyesítette azokat Horvátországgal.⁸ Az 1746. évi rendeletével a királynő a négy

⁶ Lásd az 1741:I. “*A fenséges és leghatalmasabb urasszony, Mária Terézia úrasszony, Magyarország és a hozzákapcsolt részek királynőjévé fölavattatik és koronáztatik*” című törvénycikket. *Magyar Törvénytár; Mária Terézia 1741. évi decretuma* (I-II.).

⁷ Heka László: *Horvát alkotmány- és jogtörténet I. rész, 1848-ig*. JATE Press, szeged, 2004. 217-219.

⁸ Lásd bővebben Heka, Ladislav: *Hrvatsko-ugarski odnosi od srednjega vijeka do Nagodbe iz 1868. s posebnim osvrtom na pitanje Slavonije*, Scrinia Slavonica (Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Hrvatskog instituta za povijest. Svezak 8. (2008). Slavonki Brod, 152-173.

megye területéből kihalította a bródi, gradiskai és pétervárad határőrvidéket, a megmaradt részt -Valkó megye eltörlésével- három vármegyére osztotta, és ezeket a bán hatósága alá adta. Ezt követően több mint egy évszázadon keresztül tartott a közjogi vita "Alsó-Szlavónia" hovatarozásáról, melyet a magyar rendek a fenti néven neveztek a horvátok pedig csak Szlavóniának.

Az 1751. évi pozsonyi országgyűlésen Verőce megye alispánja, Spisics Antal (Antun Špišić Japranski) azt javasolta, hogy a három szlavón vármegye is küldjön követeket a magyar országgyűlésre, mint ahogyan azt a magyar vármegyék tették. Szerinte ugyanis az említett három zsupánság amúgy is a magyar megyék mintájára épült, az adót is a magyar vármegyékhez hasonlóan fizette, és ugyanúgy fogadta a helytartótanács intézkedéseit. Végül az 1751:XXIII. tc. "*Hogy Szerém, Verőce és Pozsega vármegyék ezentúl az országgyűlésekre meghivassanak*" kimondta "*hogy Szerém, Verőce és Pozsega vármegyék ezentúl az országgyűlésekre meghivatván, az ország többi vármegyéi között újólag ülés- és szavazatjogot élvezhessenek, egyekben Magyarországnak és a bánnak joghatósága épségben maradván*".⁹ Ez a törvénycikk látszólag megoldotta "Alsó-Szlavónia" kérdését, amely azonban az 1790-1848. évi országgyűléseken sok heves vitát váltott ki a magyar és a horvát követek között. A magyar politikai életben és az országgyűlési nyomtatványokban Szlavóniát 1868-ig "*Tótországnak*" nevezték, a Tóth családnév eredetileg a szlavóniai emberekre vonatkozott, és csak később tért át a szlovákok megjelölésére.¹⁰

9 V.ö. 1848:V. tc. 5. 73-75. o. jegyzeteivel. *Magyar Törvénytar, 1740-1835. évi törvénycikkek. Mária Terézia 1751. évi decretuma* /II./, 85.

10 Erre bizonyítékként szolgál néhány magyar település elnevezése is. A hajdanán horvát többségű Tótszentmárton (horvátul: *Sumarton*), Tótszerdahely (horvátul: *Serdahel* vagy *Serdahelj*), illetve Tótújfalu (horvátul: *Novo Selo*) mellett a *Tótszentgyörgy* (horvátul: *Seđud*) alapítása bizonytalan (egyes vélemények szerint felvidéki szlovákok lakták, de akkor miért van horvát elnevezése a ma egyébként zömében magyar ajkú településnek). Tótkomlós (szlovákul: *Slovenský Komláš*) viszont már szlovák ajkú település.

A szlavón kérdés végleg az 1868. évi horvát-magyar kiegyezéssel oldódik meg, amikor az említett három vármegye Horvát-Szlavón- és Dalmátország területének ismertetik el.

2. FIUME

Fiume a X. században minden bizonnyal a Horvát Királysághoz tartozott, de a XII. században már nem volt benne a magyar-horvát államközösségben. A XVII. században az osztrák tengeremlék része volt, és -Triesthez hasonlóan- 1712-től szabad kikötői jogosítványa volt, tehát autonóm városi közigazgatással rendelkezett. Mária Terézia fiának, II. Józsefnek javaslatára, visszadta Horvátországnak a tengeremléket, amiről 1776. augusztus 9-én levélben értesítette Fiumét és a horvát tanácsot: "Fiume városa és kikötője az ősi joggal Magyarországhoz tartozó tengeremlékkel együtt a horvát tanács igazgatása alá" (*immediate regno Croatiae reincorporentur*) került vissza. Politikai és oktatási ügyekben Fiume a horvát tanács alá tartozott, az igazságszolgáltatás tekintetében pedig a báni tábla illetékessége alá. Miután 1779-ben megszűnt a horvát tanács, Fiume, melyet a királynő szabad kereskedelmi várossá emelt, és a magyar koronához tartozó külön testnek (*separatum sacrae regni Hungariae coronae adnexum corpus*) nyilvánított, Magyarországhoz került. A magyar és a horvát rendek között Fiume hovatarozása volt az a kérdés, amely a legnagyobb vihart kavart. Mind a magyar, mind a horvát követek évtizedeken keresztül vitatkoztak hovatarozásáról, és a hosszú viták folyamán egyik fél sem változtatta meg a véleményét. Az 1868. évi horvát-magyar kiegyezés sem rendezte a viszonyt, hanem Fiumét ismét "corpus separatumnak" nevezte, és "átmenetileg" -a Monarchia bukásáig- Magyarországnak adta. A város követei nem fogadták el a horvát szabor meghívását, és annak ellenére, hogy a lakosság többsége horvát volt, a helyi önkormányzat hivatalos nyelve az olasz volt. Talán nem is kell csodálkozni azon, hogy 1918-ban Olaszországhoz csatlakozott.

3. A KATONAI HATÁRŐRVIDÉK KELETKEZÉSE ÉS MEGSZŰNÉSE

A XVI. században -a törökök beözönlése következtében- a horvát nemesek próbálkoztak saját banderiális seregeikkel megvédeni birtokaikat, de sikertelenek voltak. A török rablóhadak egyre inkább legyengítették az ország gazdasági és védelmi kapacitását. A lakosság megfogyatkozásának okai nemcsak az oszmánok nagy terület-foglalásában rejlett, hanem abban is, hogy a határ menti területekről egyre nagyobb számban menekültek a lakosok. A kilátástalan helyzet készítette az uralkodót arra, hogy országának megvédése érdekében megerősítse a határait. Horvátország és Szlavónia határainak védelme miatt létrejött a katonai határőrvidék, melyet a végvárak katonái alkották. Eleinte ez a terület nem képezett külön közigazgatási egységet, azonban miután a legfőbb horvát hadúr, a bán elvették a főparancsnoki jogkört, a kialakult végvidékeken elkezdődött a térség különállási formálódása. A XVI. század közepéig a határőrvidékek a gráci és a laibachi (Ljubljana) főkapitányságnak voltak alávetve. Ekkor még két határőrvidék létezett: a szlavón, melyet a kaproncai, körösi és ivanicsi kapitányságok alkották, illetve a horvát határőrvidék, mely alá a hrasztovici, glinai, cetini, sluini, drezsniki ogulini és modrusi kapitányságok tartoztak. A horvát határőrvidék (Kroatische Granitz, Confinia croatica) a XVI. század második felében kibővült a tengeremléki határőrvidékkel, mely alá bihácsi és zenggi kapitányságok tartoztak. A szlavón határőrvidékhez (Windische Granitz, Confinia slavonica) 1595-ben hozzácsatolták az újonnan létrejött petrinjai kapitányságot. Az említett két határőrvidék mellett Horvátország területén kialakult a "báni ezred", mely a bán parancsnoksága alá tartozott.

A katonai határőrvidék szempontjából jelentős változásra került sor 1578. február 25-én, amikor Rudolf király kinevezte nagybátyját, Károly stájerországi főherceget a két határőrvidék helytartójává. A király döntése elégedetlenséget váltott ki a horvát főurak soraiban, főleg azon része, mely szerint a horvát bánnak és a szábornak nem lehetett beleszólása a főherceg katonai ügyekben hozott döntéseibe. A szábor 1578. július 15-i hatá-

rozatában tudomásul vette a döntést, de hozzátette, hogy a főhercegnek "együtt kell működnie bán urunkkal, hogy ne történjék olyasvalami, ami a Királyság szabadságaival ellentétes lenne". 1579. július 13-án megkezdődött Károlyváros (a főherceg tiszteletére a várost róla nevezték el Karlstadt, latinul Carlostadium, horvátul Karlovac) építése. Zrínyiék a Dubovác nevű város tulajdonában álló földet vásárolták meg, és azon emelték föl a várost. A szlavón határőrvidék székhelye Varasd lett. Károlyváros fölépítésével a határőrvidéken lassan új politikai egység alakult ki, amely kikerült a horvát bán és a szábor fennhatósága alól. II. Ferdinánd az 1630. október 5-iki *Statusa Valachorum* nevű szabályrendeletével megszervezte a katonai határőrvidéket. Ez a rendelet elsősorban a varasdi határőrvidék közigazgatását szabályozta, de később kiterjedt a határőrvidék egész területére, és egy évszázadon keresztül volt érvényben. Mivel a határőrvidék kevésbé lakott terület volt, a német parancsnokok különböző kiváltságokkal csábították oda a balkáni oláh (később elszerbesegett) lakosságot a terület benépesítésére. A polgári igazgatástól elkülönített határőrvidéken a letelepedett katonáknak a határvédelem fejében a mindenféle terhek alóli mentesülés biztosított. Habár a horvát főurak földjén telepedtek le, nem voltak azok jobbágyai, és a katolikus püspököknek sem voltak kötelesek fizetni a papi tizedet. A király engedélyezte nekik, hogy egy-egy település élére bírót (knez) válasszanak, aki pedig két-három esküdtel együtt választotta meg a kapitányság elöljáróját (oberknez, supremus comes) és az ülnököt. A knezek kötelesek voltak házi és családi összeírásokat vezetni. Az oberknez és az ülnök egy hites jegyzővel együtt alkották a kapitányi bíróságot. Az oberknezt a császár nevében a főparancsnok erősítette meg tiszteiben. A vlachok statutuma előírta, hogy a határok védelme mellett a határőrök kötelességéhez tartozott a helyi közmunka és őrszolgálat. Minden község egy "harámiát" képezett, amely élén a vajda, mint századparancsnok állt. A vajdát és az altisztjeit az ezredes nevezte ki a község ajánlata alapján. A katonai határőrvidékre vonatkozó szabályok egyik jellemzője volt, hogy szigorú szabályzatokkal a határőrvidéki parasztokból fegyelmezett és hatásos sereget igye-

kezett az udvar számára biztosítani. Másik jellemzője a házközösségek megmaradására vonatkozó előírások voltak, melyek szerint a lakosság terheit a házközösségnek kellett viselnie, nem pedig az államnak. Ezzel a statutummal a katonai határőrvidék külön jogállású területté vált, amelyen sem a bán, sem a szábor nem gyakorolhattak semmilyen hatáskört. A horvát főurak és főpapok sikertelenül tiltakoztak a Statuta Valachorumban rögzített szabályok ellen, de főként amiatt, hogy Horvátország és Szlavónia jelentős területet veszített.

A határőrvidék kiszakítása a horvát, illetve magyar hatóságok alól évszázadokon szerepelt a horvát szábor, illetve a magyar országgyűlés napirendjén. Az 1832/6:I. tc.-ben V. Ferdinánd is ígéretet tett a határőrvidék visszacsatolására, amíg az 1868:XXX. illetve 1868:I. tc. (A magyar-horvát kiegyezés) 65. cikkelye kiemelte, hogy a magyar országgyűlés sürgetni fogja: *“hogya a határőrvidék azon része, mely Horvát-Szlavónországhoz tartozik, s a határőrvidéken levő katonai községek és országokkal, valamint törvényhozási, ügykezelési és igazgatási és törvénykezési tekintetben egyesíttessenek”*. A magyar-horvát kiegyezés 66. szakasza elismerte a likai, otocsáci, ogulini, szluini, a két báni, varasd-körösi, varasd-szentgyörgyi, gradiskai, brodi és pétervárad határőrezredek területeit Horvát-Szlavónország területének.

A térség polgárosítása 1869-ben kezdődött, amikor elrendelték a varasd-körösi és varasd-szentgyörgyi ezredeknek, valamint Zengg, Bjelovár, Ivanics és Sziszek katonai községeknek a katonai határőri kötelékből való fokozatos kiválását. A katonai határőrvidék demilitarizációja 1873. augusztus 8-án fejeződött be, a Horvát-Szlavónországhoz való visszacsatolására pedig 1881. július 15-én került sor.

IV. FEJEZET

A HORVÁT KÉRDÉS

A XVIII. században Horvát-Szlavónországnak voltak saját jogai, amelyek biztosították autonóm státusát Magyarországon és a Monarchia keretein belül. Horvát-Szlavónországnak külön

territórium volt, igazságszolgáltatása a magyar bíróságoktól függetlenül működött, belügyeit önállóan intézte. A bán és a szábor közigazgatási, illetve jogszabály alkotási joggal rendelkeztek. A szábor által hozott határozatok az uralkodó szentesítése után, az ország lakóira kötelező erővel (vis legis) bírtak. A kapcsolt részekben földtulajdonnal bírni, közhivatalt viselni, illetve a földesurak gazdatisztének lenni csak a katolikusoknak volt joguk. A magyar hadiadót csak félarányban fizették, és mentesek voltak a katonai beszállásolás és egyéb kötelezettségek alól. Horvátország széles körű autonómiájának kereteit a törvények szabták meg, azonban nem volt tisztázott a magyar-horvát viszony jogalapja.

A “horvát kérdés” kifejezés magába foglalja mindazokat a közjogi vitákat, melyek 1790-1848 között a magyar országgyűlésen zajlottak. Az alapkérdései azok voltak, hogy hogyan jött létre a magyar-horvát államközösség, és ez alapján, milyen Horvátország jogállása Magyarországon belül, illetve Magyarországgal szemben?

A horvát kérdés megjelenése 1790-re vezethető vissza, méghozzá arra az időszakra, amikor II. József uralkodása után a magyar és a horvát rendek közösen ünnepelték a Szent Korona hazaszállítását és az alkotmány visszaadását. Az országgyűlés összehívása előtt 1790. május 12-én ült össze Zágrábban a szábor az új bán, Erdődy János (1790-1806) elnökletével, és úgy döntött, hogy Magyarország és Horvátország közös kormányt alakítson, amelynek ügyelnie kell arra, hogy a két ország (magyar és horvát) alkotmánya és törvénye sértetlenek maradjanak. Ez a helyzet addig tartson, amíg a törökök és a velenceiek által elfoglalt horvát területek vissza nem kerülnek anyaországukhoz.¹¹ Addig a hat megye (Zágráb, Varasd, Körös, Verőce, Pozsega és Szerém) elfogadja a magyar kormány fennhatóságát, s a közös ügyekben alávetik magukat a többség szavzatának, de úgy, hogy ezzel a horvát királyság külön érdekeit

¹¹ E terület alatt a mai Bosznia nyugati részét Verbászig, Jajca városával együtt kell érteni, melyet akkor *Török Horvátországgént* említettek az okiratok, nyugat Hercegovinát Ljubuškiival (*Török Dalmácia*), és a velencei Dalmáciát a Neretva folyóig.

ne sértsék. A követutasítás kitért még a protestáns kérdésre is, amelyet illetően a követeknek a régi horvát törvényekhez kellett ragaszkodniuk, amelyek nem engedték meg a tulajdonjog megszerzését a protestánsok számára. Ezzel a programmal utazott a június 6-iki Budán összehívott országgyűlésre Skerlec Miklós, mint felsőtáblai követ, valamint Bedekovich Ferenc és Skerlec Ádám (Miklós unokaöccse), Zágráb megyei alispán, mint alsótáblai követek. A "testvérként" érkező horvátokat a magyarok igen szívélyesen fogadták, de már az országgyűlés második ülésnapján vitába keverednek. Az országgyűlési alsótábla június 11-én határozott arról, hogy tárgyalásait magyarul folytatja, magyarul vezetik az országgyűlési naplót, és küldik üzeneteiket a felsőtáblához, s törvényben kívánták iktatni, hogy a közügyeket - a latin használatát továbbra is megengedve - magyarul is lehessen intézni. Ez a döntés mindkét alsótáblai horvát követ ellenséges reagálását váltotta ki. Ők az országgyűlésen, mint a magyarokkal egyenrangú fél léptek fel. Közjogi elméletüket a Pacta Conventá-ra építették, mely szerződést állítólag Kálmán király és a horvát nemesség kötött Könyves Kálmán horvát királlyá való megkoronázása előtt. E felfogás szerint Horvátország és Magyarország a Szent Korona egyenjogú tagjai, szövetséges királyságok (*socia regna*), önállóan intézik belügyeiket, míg a közös ügyeket közmegegyezéssel és királyi szentesítéssel rendezik el. Ezzel az elmélettel szemben állt a magyar oldal az egységes területű, egységes törvénykezésű, és egyetlen hivatalos nyelvű állam elvét képviselve. Tehát a horvátok föderalizmust, a magyarok pedig központosított nemzeti államot kívántak.

1790. június 11-én új korszak kezdődött a két nemzet viszonyában, a közjogi küzdelmek évtizedei következtek. A magyar nyelv bevezetése ellen nemcsak a horvát ajkú követek, hanem maga - az egyébként magyar származású - horvát bán, Erdődy János is felszólalt, mivel a javaslatban Horvátország közjogi sérelmét látta, mert "ezzel az egyik ország a másikkal törvényt akar szabni" ("*Regnum regno non praescribit leges*"). Érdekes volt a zágrábi püspök Verhovacz Miksa (Maksimilijan Vrhovec) érvelése. Ő ugyanis rámutatott arra a

tényre, hogy a magyar nyelv bevezetése a horvát nemeseket megfosztaná a hivatalviseléstől. Miskolczy Gyula *A horvát kérdés és a délszláv államgyökerei* című munkájában magyarázatot adott arra a kérdésre, hogy miért éppen a nyelvügyi kérdésben szálltak szembe a horvát rendek a magyarokkal. "*Az arisztokratikus társadalmi berendezkedés mellett, mikor a politikai életben csupán a kiváltságos rendeknek volt elhatározó szerepük, a Magyarországon élő nemzetiségek nem tudták, de nem is akarták feltartóztatni "Hungáriá"-nak "Magyarországgá" válását, hiszen a nemes akár tót, akár német, akár rutén volt az anyanyelve, magyar nemesnek érezte magát. Kifejlett nemzeti öntudata, önálló államiság által védett nemzeti érzése csak a horvátoknak volt.*"¹² A nyelvi kérdés mellett a magyar-horvát közjogi vita másik pontja a protestáns kérdés volt, amelyben a horvát követek kitartottak amellett, hogy Horvát-Szlavónországban fenntartsák a katolikusok kizárólagos földtulajdonlásra vonatkozó törvényeket.¹³ A vita nem fajult el, mivel a magyar rendek között sem létezett egység. Az országgyűlés alsóházának két (túlnyomó részben katolikus) dunai kerülete ragaszkodott a katolikus vallás előjogához, és a protestánsokat csak "bevett", nem pedig egyenjogú felekezetnek tekintették. Így a vallási kérdésből végül is nem lett magyar-horvát vita. Viszont a protestáns vallású követek megjegyzték, hogy az 1741:XLVI. tc. nem vonatkozott "Alsó Szlavóniára" (Pozsega, Verőce és Szerém megyékre), mert azok régi magyar megyék voltak. Így a vallásügyből területi kérdés alakult ki, azaz "Alsó-Szlavó-

12 Miskolczy Gyula: *A horvát kérdés és a délszláv államgyökerei. A közjogi vita*, in: Napkelet, Budapest, 1929. 18. sz, 353.

13 Erről lásd az 1741:XLVI. tc. "*Az egy és egyedül igaz római katolikus hitnek Dalmát-, Horvát- és Szlavónországokban továbbra is főtartásáról.*" *Magyar Törvénytár 1740-1835. évi törvénycikkék, Mária Terézia 1741. évi decretuma /I./*, 45-47. V.ö. 1687:XXXIII, 1715:XXX, és CXXV, 1790:XXVI. tc. Az 1868:XXX. tc. 48. szakasza alapján a vallásügy Horvát- Szlavón- és Dalmátország belügye volt.

Anem katolikus keresztény felekezetek elismeréséről az 1851. dec. 31. m. par. (1852. RGBl. 3.), *a katolikusok vallási viszonyairól* az 1855. nov. 5. ny. par. (*concordatum*, RGBl. 95.), *az izraeliták egyenjogúsításáról* az 1873. X. 21-iki autonóm törvénycikk rendelkezik.

nia” hovatarozására tért ki. A következı évi ülésen pedig Fiume hovatarozásával kapcsolatosan kialakult a közjogi vita négy legfıbb eleme. Mivel a horvátok az 1790. évi országgyőlésen lemondtak némely jogukról és azokat a Magyar Királyi Helytartótanácsra bízták, így a bán és a szábor elveszítették addigi széles jogkörüket. Ezért mondhatni, hogy az 1790. évi országgyőlés fordulópontot jelentett a magyar-horvát viszonyokban. A történetek miatt sokan elégedetlenkedtek Horvátországban, de fıként az udvar által ellenırzött, nagyrészen szerbek lakta katonai határörvidéken alakult ki magyarelles hangulat. A kiobbant magyar-horvát közjogi polémiának az udvarban ekkor még nem tulajdonítottak különösebb jelentıséget, de évek elteltével egyre nagyobb vita alakult ki a magyar nyelv és a protestáns vallás mellett, Fiume és “Alsó-Szlavónia” hovatarozásáról is. Miután 1809-ben Metternich herceg elsı miniszter lett, azonnal a horvát politika pártfogójává vált, de természetesen nem annyira a horvátok jogai érdekelték, hanem a magyar nemzeti állam kiépítését akarta meggátolni.

AZ ILLÍR MOZGALOM

Magyarország hegemóniájától tartva és az önállóságukat féltnve, a horvátok fogékonyak voltak a pánszláv eszme iránt. A XVIII. század végén kialakult eszme lényege az volt, hogy a szlávok egymás között kevésben különbözı, egy nyelvet beszélı népközösséget képeznek. A szláv nyelv egységét a csehek hirdették. Állításuk szerint a szlávok hazája Pánszlávia, amely Kamcsatka és Ragúza, az Urál és a Tátra, a Volga és a Száva között helyezkedik el, mindenhol ahol a szláv nyelvet beszélnek. A horvátoknál a szláv eszme hordozói elsısorban a Prágában és Grazban tanult, majd hazatért délszláv érzelmő fiatalok voltak. Az általuk létrehozott illír mozgalom vezetıje volt a Grazban tanuló - francia-német szülıktıl származó - Ljudevit Gaj (Gáj Lajos),¹⁴ akihez csatlakoztak a görögöbıl elhorvátosodott Dimitrije De-

meter (Demeter Dimitria), a horvátországi szerb Mojo Baltić (Baltics Mózes), a magyar ősöktıl származó Ljudevit Vukovinović (Farkas Lajos), a szlovén Fran Kurelac (Kurelac Ferenc), valamint a horvát származású Vjekoslav Babukić nyelvész (aki tanulmányainak egy részét Szegeden végezte a piaristáknál).¹⁵ Az illír név megválasztása nem volt véletlen, hiszen az illír törzsek lakták eredetileg azokat a területeket, melyekre késıbb a déli szlávok letelepedtek: az isztriai félsziget a histri nevő népcsoportról kapta a nevét, a liburni törzs élt a mai északhorvát tengermelléken (Liburnia területén), a japodok pedig a mai boszniai Bihács (egykori horvát város) környékén, míg az Illyricum római tartomány nevét a delmati (dalmati) törzs miatt változtatták Dalmatiára (Delmata). Az illírek eredetérıl nincs egyértelmő bizonyíték, de általános vélemény szerint az őshazájuk a mai Albánia lehetett.

A késıbb horvát nemzeti megújulásnak (*Hrvatski narodni preporod*) is nevezett illírismus elsı lépéseként tekinthetı Gaj Lajos művének, a *Kratka osnova horvátsko-slavenskoga pravopisana* (A horvát-szláv helyesírás rövid alapelvei) címő kötet kiadása 1830-ban. A Budán megjelent mű a cseh példára megreformált horvát helyesírást rögzítette. Gaj elsısorban a szlovén lakta területekre kívánta kiterjeszteni csírájában levı mozgalmát, abban a tudatban, hogy a szlovénok a horváthoz legközelebbi nép. Az ausztrioszlávizmus (a Habsburg Császárság szláv népeinek összefogása) gondolatát is népszerűsítı illírek azt is tervezték, hogy az említett helyesírás segítségével a szintén katolikus szlávok – lengyelek, csehek és szlovákok – is megérthetik egymást. Idıvel az illír mozgalom a kulturális, irodalmi és nyelvi térrıl a politikai területre tért át, fıleg miután Draskovich János (Janko Drašković) gróf a mozgalom céljait összegezte a *Disertatia iliti razgovor* címő

¹⁴ Gaj Lajos 1809. július 8-án született Krapinában, ahová a gyógyszerész édesapja 1783-ban költözött Pozsonyból, egyébként a család Erdélybıl származott. Gaj Lajos 1834-ben Lipcsében szerezte meg a filozófia doktori címet.

¹⁵ Ljudevit Vukotinović (eredeti néven Farkas Lajos) horvát politikus, természettudós és író. 1813-ban született Zágrábban, majd az iskoláit Zágrábban, Nagykanizsán és Szombathelyen, a jogtudományi egyetemet Zágrábban és Pozsonyban végezte. Habár leginkább politikusként ismert, közigazgatási és bírói funkciókat is viselt, de a talán legmaradandóbb tevékenységét botanikusként végezte. Zágrábban halt meg 1893-ban.

röpiratában.¹⁶ A „*nagyhorvát*” eszmét hirdető program fő pontjai voltak: Horvát-Szlavonország egyesítése Dalmáciával, Katonai Határőrvidékkel és Boszna-Hercegoviniával, valamint a szlovén lakta Stájerországgal, Krajnával és Karinthiával. Ezeken a területeken hivatalos nyelvként az illír (horvát) szolgálna. Draskovich gróf „Disertatio”-jában sokan azt „olvasták ki”, hogy számára a kialakulóban lévő és különböző tájszólást beszélő szlovén nemzet valójában a horvát nép egyik ága („Alpokban élő horvátok”). Ezért a programját inkább horvát nemzetinek tekintik, mint illírnek, mivel Draskovich gróf kizárólag a horvát és szlovén lakta területek egyesítését tűzte ki célul, az illír mozgalom pedig valamennyi déli szláv közeledését szorgalmazza.

A jugoszláv (illír, horvát) nemzeti eszme ébredése jegyében zajlott az 1832-1836. évi magyar országgyűlés is. Annak összehívása előtt Zágrábban 1832. november 11-én összeült a horvát rendi gyűlés, amelynek megnyitása után Wlasits Ferenc báró, horvát bán alkaptánnyá nevezte ki *Rukavina György* (*Juraj Rukavina Vinovgradski*) tábornokot, aki köszöntő beszédét a rendi gyűlés nagy éljenzése mellett horvát nyelven mondta el. Ez volt az első alkalom, hogy a szaboron valaki anyanyelven szólalt fel. Az 1832-36. évi magyar országgyűlésre megválasztott követek -Kukuljevich Antal és Buzsán Hermán az alsótáblára és Draskovich János gróf a főrendekházába – azt a követutasítást kapták, hogy tartsanak ki amellett, hogy a protestánsok továbbra sem kapjanak polgári jogot Horvát-Szlavonországban, hogy ellenezzék a magyar nyelv bevezetését a „kapcsolt részekben”, valamint, hogy az „Alsó Szlavónia és Fiume kérdésében” ragaszkodjanak ahhoz, hogy azok Horvátország területét alkotják.¹⁷ A reformok útján

haladó, a nemzeti állam felépítését célként kijelölt Magyarország egyre inkább távolodott régi szövetséges társától, Horvátországtól. A Dráván túliak ugyanis magyar mintát követve saját államot szerettek volna felépíteni, amíg a magyar rendek Horvátországot csakis Magyarország részeként tudták elképzelni. A két nép közötti elhidegülést Bécs kihasználta arra, hogy a horvátokat Magyarország ellen fordítsa. Az udvar a fiatal illíreket bátorította abban, hogy folytassák tevékenységüket, sőt 1835-ben Gaj Lajos engedélyt kapott arra, hogy szerkesztésében Zágrábban megjelenesse az első horvát nyelvű politikai lapot *Novine horvatzke* néven, melynek irodalmi melléklete volt a *Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka*. Itt jelentette meg 1835-ben *Antun Mihanović* a *Horvatska domovina* (A horvát haza) című versét, a későbbi (mai) horvát himnusz szövegét. A következő évtől *Ilirske narodne novine* cím alatt jelent meg a lap, és az illír mozgalom szócsöve lett. Gaj a névváltozást (a „horvát” melléknevet az „*illír*” szóval helyettesítette) azzal magyarázta, hogy az „*Illiria*” fogalom magába öleli Horvát-Szlavonország és Dalmácia területén kívül, még Isztria, Karinthia, Görc, Krajna, Stájerország, Raguzza, Bosznia, Hercegovina, Montenegro, Szerbia, Bulgária és Dél-Oroszország területét. Ezek összefogásán ténykedő 30 éves horvát író, szerkesztő, lapkiadó 1839-ben - *Franz Anton Kolowrat* gróf állam- és konferenciamentesztér – javaslatára kitüntetés (értékes gyűrűt) kapott a királytól jöllehet a kancellária közölte, hogy addig még egyetlen magyar író sem részesült ilyen királyi elismerésben. Egyes magyar szerzők megjegyezték, hogy Gajnak „*rövid négy év alatt sikerült az egész horvát ifjúságot fellázítani a magyarok ellen*”.¹⁸

Annak ellenére, hogy az illír mozgalom magas célokat tűzött ki maga elé, a várt siker elmaradt. Gaj nem tudta megnyerni a Monarchián belül élő, nyugati kultúrához tartozó, katolikus vallású,

16 Kulturális téren illír olvasóköroket szerveztek, anyanyelvű irodalmi műveket jelentettek meg. 1839-ben Sziszen Ivan Kukuljević drámáját mutatták be, mint az első horvát nyelvű színházi előadást, majd Zágrábban létrejött a horvát színtársulat is. Az addig német nyelven és kulturán nevelkedő horvát értelmiség ezzel lehetőséget kapott saját nyelve használatára, alkalmazására a kultúra minden terén. Nem véletlen tehát, hogy az illírismus éppen az értelmiségiek körében aratott nagy tetszést.

17 Az 1832/1836. évi országgyűlés naplója. 1833. január

11.-iki ülés. Az 1832/1836. évi országgyűlés IV. számú irománya. Lásd Szekfü Gyula: *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez*, Budapest, 1926. 401.

18 Miskolczy Gyula: *A horvát kérdés és a délszláv államgyökerei, A kormány horvát politikája*, Napkelet, Budapest, 1929, 21. sz. 564.

hasonló nyelvet beszélő szlovénokat, a szerbek (Szerbiában, és nem Ausztriában és Magyarországon) pedig még kevésbé fogadták el az illírizmust, hiszen Gajék Illíria központjaként Zágrábot képzelték. A szerbek ugyan nem zárkóztak el egy délszláv állam létrehozásától, de abban a vezető szerepet maguknak szánták, az "illír" helyett pedig javasolták a délszláv (jugoszláv), vagy inkább a szerb elnevezés használatát. A tény, hogy a "közös" nyelvet a szerb nyelvész, Vuk Stefanović Karadžić "szerbnek" nevezte nemigen zavarta az illíreket, de egyre nagyobb ellenállást keltett a délszláv összefogást ellenző és a magyar-horvát alkotmányosság fentartása mellett állástfoglalók körében. Ők azt állították, hogy a nyugati kultúrához tartozó katolikus horvátok és az ortodox vallású és a keleti kultúrájú szerbek a nyelveik hasonlósága ellenére távol állnak egymástól. Gajék kudarcot vallottak ugyan a politikai terén, de az illír olvasókörök megszervezésével és az anyanyelvű irodalmi munkásság támogatásával a kulturális pályafutásuk eredményes volt.

AZ ELSŐ POLITIKAI PÁRTOK

Az illírizmust támogatta az osztrák kormány is, különösen a magyarság elleni küzdelemben.¹⁹ Ez a horvátság két pártra szakadásához vezetett: a magyarbarát politikát támogató nemesek 1841-ben létrehozták a Horvát-Magyar Pártot (*Horvatsko-Vugerska strajtnka*), amely a Magyarországgal való szoros államközösség elvét hirdette, amíg a polgári származású értelmiségiek és a középnemesség az illír mozgalom körül tömörülve megalkotta az Illír Pártot (*Ilirska stranka*). Egyik tábornak sem volt ekkor még kitűzött politikai programja és szervezete, viszont mindkét oldalon kialakult a vezető réteg. Az előbbieket a Magyarországgal való szoros államközösség elvét hirdették, az utóbbiak

pedig Horvátország, Szlavónia, Dalmácia, a Katonai Határőrvidék és Fiume egyesülését egy Magyarországtól elkülönített független politikai területi egységben. Emellett az illírek kulturális (később politikai) egységet kívántak létrehozni a boszniai horvátokkal, valamint a szlovénekkal és a szerbekkel, mindenekelőtt egy közös illír irodalmi nyelv megalkotásában mesterkedtek („stonnyelvjárás” elfogadásával). Ez viszont teljesen elfogadhatatlan volt a Horvát-Magyar Párt követői számára. Az illírek által "magyaron" ("elmagyarosodottak") pártnak gúnyolt Horvát-Magyar Pártot a testvérpár, Rauch Levin és György (Levin, Juraj Rauch) bárók, Joszipošević Antal (Antun Josipović), a túrmezei (turopolje) kisnemesek ispánja és Erdődy János gróf vezették.²⁰ Fő támogatóik a konzervatív, magyarbarát arisztokrácia és a túrmezei bocskoros nemesség voltak. A túrmezei nemesi község (*communitas nobilium de Turopolja, communitas nobilium Campi Zagradiensis*) a XIII. században keletkezett, amikor a zágrábi királyi vár egyes jobbágyságait nemesi rangra emelték. A túrmezeiek évente választottak maguknak ispánt (*comes terrestris*), de mellette a hatalomban részesült a zágrábi, illetve túrmezei ispán is (*comes Campi*

¹⁹ Gaj 1839-ben hódolatának jeléül felajánlotta az uralkodónak folyóirata első négy évfolyamát. *Franz Anton Kolowrat* gróf állam- és konferenciáminiszter kitüntetésre ajánlotta a 30 éves fiatalembert, "akinek rövid négy év alatt sikerült az egész horvát ifjúságot felláztatni a magyarok ellen". Gaj meg is kapta a kitüntetést. Miskolczy Gyula: *A horvát kérdés és a délszláv állam gyökerei. A kormány horvát politikája*, in: Napkelet, Budapest, 1929. 21. sz. 564.

²⁰ Gjuro Szabó a családról a következőket írta: "A Nyéki Rauch család az erdélyi származású Rauch Dániellel kezdődik, aki Nedeliscsébe érkezett, és a felesége révén birtokhoz jutott Horvátországban a XVII. század első felében. István fia talán az egyetlen, aki Horvátországért harcolt, és Zriny mellett elesett 1688-ban a török elleni csatában. A többiekéről nincs sok mondanivaló: ketten, Ádám Dániel és János al-bánok voltak Horvátországban, akikről Kerchelich "Annuae" című művében olvashatunk és megismerhetjük Rauchék két fontos jellemvonását: az igazságtalanságot és a kegyetlenséget. Rauch Levin nagyapja, János tábornoki kinevezésig és bárói címig jutott. Fölépítette Luzsnicát. Felesége magyar volt. Az apja, Dániel a Szent Márk téren házzal rendelkezett, amely 1837-ben állami birtok lett, és ma ott van a báni prezidiál. Levin 1819-ben született Luzsnicában, ahol 1890. augusztus 25-én meg is halt. Érdekes, hogy a felesége Antonia Sermage Novosel Franjica unokája volt. Franjica leánykori neve Vrhovac, és ő a zágrábi püspök, Vrhovac Miksa testvére volt. Neki köszönhetően kapták meg Rauchék a Vrhovacok birtokait, Stubicát és Golubovec várat... Levinnak három leánya és két fia volt, akik közül Pál bán maradt azt követően is, hogy a választásokon a pártja egyetlen egy mandátumot se szerzett." Lásd Gjuro Szabó: *Instalacija nagodbenog bana barona Levina Raucha godine 1869, Zágráb, 1938. 8-9.*

Zagrabiensis), akit a bán nevezett ki, és akinek alárendeltje volt a túrmezeiek által választott ispán. A túrmezei járás központja Velika Gorica volt, és a járáshoz tartoztak: Rakitovec, Kurilovec, Pleso (ma a zágrábi repülőtér), Kobilic, Pakarje, Donja és Gornja Lomnica, Kostanjevec, Lekenik, Mracilin és Lukovec. A Horvát-Magyar Párt mindenképp a délszláv eszme (illírismus) ellen lépett fel, tiltakozva az „illír” név, valamint a „vláh” (szerb) „što” nyelvjárás ellen, kiemelve a „tisza” horvát név és nyelv (a „kaj” nyelvjárás) megőrzésének szükségességét. Amíg az illírek olvasóköreit szerveztek, és azokban ténykedtek, a „magyarok” létrehozták Zágrábban a Casino-t, és abban tömörültek. A magyarbarát pártiak szorgalmazták a magyar nyelv hivatalos és oktatási nyelvvé való elfogadását, valamint azt is, hogy a három horvát megye (Zágráb, Varasd és Kőrös) is -a magyar és szlavón megyékhez hasonlóan- közvetlenül küldjön két-két követet a magyar országgyűlésre. A délszláv irodalomban a „magyarokat” azzal vádolták, hogy nem volt bennük nemzeti öntudat, amíg az illírek „erős szláv érzelmükkel” elősegítették Horvátország önállósodását. Pedig az igazság éppen ellenkező: a magyaroknak igenis tudatában állt horvát nemzetiségük és a magyar-horvát államközösség fennmaradásának szükségessége.

A magyarbarát párt megvádolta Gajt, hogy az orosz cár ügynöke, s hogy pánszláv izgatása a horvátországi bajok fő forrása, mire az „illírek” a Horvát-Magyar Párt támogatóit „magyarok” gúnynévvel nevezték el jelezve, hogy azok „elmagyarosodottak”. Az elmúlt bő másfél évszázadon keresztül a délszláv irodalomban a „magyarokat” rendszerint a nemzeti öntudat hiánya miatt vádolták, viszont az illírekről azt állították, hogy „erős szláv érzelmüknek” köszönhetően elősegítették Horvátország önállósodását. Azonban a valóság az, hogy sokkal inkább voltak a „magyarok” mint az illírek tisztában a (horvát) nemzeti öntudatukkal, a (horvát) nyelvükkel, valamint a magyar-horvát államközösség fennmaradásának szükségességével.

A két párt közötti elmérgesedett viszony már az első megyei tisztújításon (1842. május 30-án, miután az illírek győztek a választásokon) Zágrábban fegyveres összecsapáshoz vezetett, mire a király *Haller Ferenc* erdélyi grófot nevezte ki horvát bánná azzal a feladattal, hogy rendezze a horvátországi helyzetet. Az uralkodó -Haller bán javaslatára- 1843-ban betiltotta az illír nevet és jelképeket, így az „illír nyelv”, „illírismus”, „Illíria” és az „illír címer” (félhold és hatágú csillag) használata háttérbe szorult, ugyanakkor a király ígéretet tett arra, hogy továbbra is védeni fogja a horvátok municipális jogait. Gaj Lajos lapja megváltoztatta a nevét, és a jövőben *Narodne novine* (Népújság) név alatt jelent meg, amíg az Illír Párt Nemzeti Párttá (Néppárt, *Narodna stranka*) alakult át, és folytatta ténykedését.

A szlovákok – főként az evangélikus papság - által szorgalmazott pánszláv mozgalom mellett a horvátok illír nevű délszláv (a magyar szerzők által olykor pánszlávnak is nevezett) mozgalma is borzolta a kedélyeket nemcsak Magyarországon, hanem a két pártra szakadt Horvátországban is. Országszerte nagy felháborodást keltett, amikor az országgyűlés előtt a horvát szaborból csellet kizárták a magyarbarát túrmezeikeket, majd távollétükben április 24-én megválasztották a követeket és utasításokkal bízták meg őket. Ekkor még törvény nem szabályozta, hogy kinek van személyi szavazati joga a tartománygyűlésben. Amikor tehát április 22-én tömegesen megjelentek a túrmezei bocskoros nemesek, akkor az illírek szétkürtölték Zágrábban, hogy bosszút jöttek állni a megyei választásokon őket ért sérelmek miatt. Erre az Illír Párt kérésére Haller bán elnapoltatta a tartománygyűlést, majd miután a túrmezeiek hazamentek, a bán megtartatta a Sabort. Joszipovich Antal tiltakozása ellenére a rendi gyűlés megválasztotta a követeket – Herman Buzsánt a főrendek házába, Metel Ozsegovicot és Klobucarics Károlyt az alsótáblára – majd követutasításokkal bírta meg őket. A követutasításokban a municipálisok jogok védelme mellett az is állt, hogy csak latin nyelven beszélhetnek. Érdekes módon éppen ekkor, 1843. május 2-án Ivan Kukuljević Sackinski részéről hangzott el a zágrábi rendi gyűlésen az első horvát nyelvű szónoklat.

Slika 1. Magyarország megyei beosztása.²¹

METEL OŽSEOVICS SZEREPE AZ 1843-44. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉSEN

V. Ferdinánd király 1843. május 14-ére hívta össze az országgyűlést, amelyen komoly feladatok megoldására volt hivatott. Ugyanakkor a magyarok éveken-évtizedeken keresztül szembesültek azzal, hogy a bécsi kormány hátráltatta és gyakran meghiusította az országgyűlés tevékenységét, a király pedig nem egyszer nem szentesítette a rendek által hozott határozatokat főként a nemzeti nyelv alkalmazása, a protestánsok bevett vallássá való elfogadása, az 1832/36. évi XXI. tc. alapján a Részek (Kraszna, Zaránd, Közép-Szolnok, Kővár vidéke) visszakapcsolása, továbbá az urbériség és a jobbágyság helyzetének szabályozása, az ősiség eltörlése stb. kérdéseiben. Metternich kormánya cenzúrával is igyekezett megakadályozni a magyar nyelv és kultúra, a szabadelvűség megnyilvánulásait. A magyarság

az 1840-es években már tisztában volt azzal, hogy Béctől nem várhat támogatást, ezért csakis magának kell áthidalni minden akadályt. Az 1839-40. évi országgyűlésen annyival javult a helyzet, hogy a bécsi kormányhoz hűséges konzervatívok uralta felső táblán is létrejött a szabadelvű ellenzék gróf Batthyány Lajos vezetésével. Mellette gróf Teleki László és báró Eötvös József is az ellenzék oldalán voltak. Talán ez is befolyásolta, hogy konzervatív Dessewffy Aurel gróf köré csoportosulás mellett a *veri barones* soraiban megalakuljon a haladó párt. A magyarság felfogásában történő változásokat figyelembe vették az udvaron is, így személyi cserék történtek a főbb hivatalokban. Pálffy Fidel helyett a kancellári kinevezést Majláth Antal gróf kapta meg, Cziráky Antal országbíró helyére pedig Majláth György kapott kinevezést. Végül Somsich Pongrác helyet az alsó tábla elnöke Szerencsy István királyi személynök lett. Deák Ferenc és a körülötte tömörülő ellenzék a szólásszabadság, a szabad választási jog, a bírói függetlenség mellett szállt síkra. A magyar nyelv kérdésében a nádor közbenjárására az udvar me-

²¹ Forrás: <http://www.magyarország-szep.hu/varme-gyek%20nagyobb.jpg>

gengedte, hogy a diaeta megnyitásakor a király és királyné magyar nyelven üdvözlöttessék, illetve a későbbi királyi leirat alapján azt is hogy a feliratok is magyar nyelven íródjanak. A magyarok tehát írhattak és beszélhettek is magyarul.

Az 1843-44. évi országgyűlésen a felsőházban néhai Desseffy Aurél helyet gróf Apponyi György vezette a konzervatív pártot, amíg a szabadelvűek élén Batthyány Lajos gróf, Eötvös József báró és Teleki László gróf mellett Prónay Gábor báró, Zay Károly gróf, Perényi Gábor báró és Pálffy József gróf álltak. Végül a közép utat keresők élén báró Vay Miklós és gróf Teleki József álltak. Az alsótáblán a távolmaradt Deák Ferencet barátja Klauzál Gábor, Csongrád megyének követe helyettesítette, akit Beöthy Ödön a Bihar megye „*esz. lelkes, oroszán bátorságú*” pályatársa támogatta, aki „*nemcsak fejének külalkatára nézve hasonlított Bismarckhoz, hanem vas jellemére, óriási tehetségeire s nyers modorára nézve is párhuzamba állítható a nagy kancellárral, habár mivel félig végzett iskolai tanulmányai után katonának csapott fel, országunknak, az ifjúság elnevezése szerint, csak 'kis káplárja' maradt*”.²² Beöthy Klauzál hűséges híve és barátja volt. Klauzál oldalán Somsich Pál, Somogy megye egyik követe, valamint Bezerédj István, az öreg Palóczy László, ki mint országgyűlési jegyző esőként írta magyarul a magyar törvényeket, továbbá Szentkirályi Móricz, „*a szórakozott szónok, nagy tudományú, de a németes logika, néha pedig a magyar köztökös ridég embere*”,²³ Hertelendy Miksa, Karácsonyi László, Kubinyi Ferenc, Radvánszky, Géczy, Wenckheim Béla báró, valamint Szombathelyi, Tomcsányi, Török Gábor, illetve a fiatalok közül Szemere Bertalan, Borsod megye „*ifjú követe, a tömör mondású, eszmékben gazdag, ragyogó ékesszólású szónok*”, Ghyczy Kálmán és Pázmándy Dénes Komárom megye két követe is jeleskedtek az alsótáblán.²⁴ Nem felejtethők el Perczel Mó-

ricz és Kállay Ödön sem, akik „*tűzeskedéseikkel, túlzásaikkal a pártnak akaratlanul is többször nem kevés galibát csináltak*”, továbbá Ragályi Miksa Gömör megyéből, Vukovics Szabbás, „*az ifjú lelkes szerb-magyar, a 49-iki forradalom igazságügyminisztere*”, illetve Lónyai Gábor (Zemplén megye) és Menyhért (Bereg megye), a képviselőház legifjabb követői.²⁵ Természetesen nem annyira exponálva jelen voltak a nagy tudású Botka Tivadar (Bars követe), Szalay László (Korpona város) és Zsoldos Ignác (Veszprém megye).

A konzervatív párt vezére az alsó táblán Zsedényi Ede, Szepes megye követe volt, aki a kormány érdekeit védelmezte. Mellette kiemelkedő jelentőségű volt „a nagy műveltségű” Majláth György, Baranya megye ifjú követe, illetve még jónéhányan a kormány mellet kardoskodtak.

AZ ORSZÁGGYŰLÉS TÁRGYALÁSI RENDJE

A magyar alkotmány értelmében a törvényhozó hatalmat a törvényesen megkoronázott király és a két kamarából – a főrendek házából és az alsó táblából – álló országgyűlés gyakorolták. Az 1608-ban végső formát nyert felsőtábla a nádor elnökletével tartotta tanácskozásait, amíg az alsó tábla a vármegyei nemesség követői által történő képviseleti rendszer kialakulásával keletkezett. Országos üléseiket (*sessio regnicolaris*) a királyi személynök (tehát a király bizalmi emberének) elnökletével tartották meg. a 18. században kialakult a kerületi ülés (*sessio districtualis*) intézménye, amelynek valódi jelentőége a reformkorban lett.²⁶ A négy kerület (*districtus*) közül két dunai és két tiszai volt, a kerületi üléseken a követek maguk választották meg az ülés elnökeit és jegyzőit, majd irányításuk alatt ezeken az előkészítő tanácskozásokon egyeztettek álláspontjaikat, amelyeket később gyakran a plenáris üléseken is elfogadták. A kerületi üléseken sikerült némileg korlátozni az udvar befolyását a magyar törvényhozásra, és jól-

22 Az 1843/44-ik évi Magyar Országgyűlési Alsó Tábla Kerületi ülések naplója (a továbbiakban: Kerületi ülések naplója). Szerk. Kovács Ferenc. I. köt. Frankin Társulat, Budapest, 1894. Kovács I. köt. 42. p.

23 U. o., 43. p.

24 U. o.

25 U. o.

26 Mezey Barna (szerk.): Magyar alkotmánytörténet, Osiris Kiadó, Budapest, 1995., 79.

lehet Bécsben nem szívesen túrték el ezt az intézményt, az mégis 1848-ig, az első magyar polgári parlament megalakulásáig, a rendi országgyűlés fontos kiegészítője maradt.²⁷ A két tábla közötti kapcsolatot üzenetváltással tartották, időnként közös tanácskozásra (*sessiones mixta*) is sor került.

Az országgyűlést a király hívta össze az ún. királyi meghívólevéllel (*litterae regales*), illetve rendkívüli esetekben a király helyett a nádor, az országbíró vagy a tárnokmester is összehívhatta az országos tanácskozást. A királyválasztó ülést a nádor hívta össze. A királyi meghívólevél tartalmazta a diaeta helyszínét, időpontját, olykor a tárgyalásra kerülő legfőbb pontokat is. Az 1635:79. tc. és a 1681:58. tc. Pozsonyt jelölték meg az országgyűlés helyszínének, amíg Budát először az 1764/65:2. tc. említi, de ott mindössze két diaetát tartottak – 1792-ben és 1807-ben.

A XVIII. századtól szokásossá vált, hogy a követek követutasítással (*instructiones*) érkeztek az országgyűlésre, amely utasítás erősen korlátozta azok képviseleti tevékenységét. A küldők ragaszkodtak az utasítás szószerinti betartásához, ha valamely váratlan ügy merült volna fel arról pótutasításban rendelkeztek.

A főurak és a követek az országgyűlésbe érkezve bejelentkeztek regisztrálásra: a főrendek a nádornál illetve a hercegprímásnál tették tiszteletüket, a követek a személynöknek mutatták be megbízólevelüket (*credentiales*).²⁸ Az 1843/44. évi diaetán igazolóválasztmány is ellenőrizte a megbízásokat. Az üléseken való jelenléte ellenőrizték, a távolmaradást pénzbüntetéssel szankcionálták. Az országgyűlés megnyitása a királyi előterjesztés (*propositiones regiae*) átvételével történt, de azt megelőzően több protokoláris előkészítő ülést tartottak. A diaeta ünnepélyes megnyitásának programját a királyi leirat (*directioium*) szabályozta. Ezzel kapcsolatosan olykor viták is keletkeztek, pl. ki fogadja a királyt a határon, ki hol áll etc. A nádor által ismertetett leirat megtárgyalása után a szentmise következett. A király megérkezését követően a rendek a királyi palotában átvették a pro-

pozíciókat, amelyek szabták meg a tárgyalási kört és rendet, illetve az egybeszerkesztett sérelmeket és kívánalmakat (*gravamina et postulata Regni*). A tárgyalások táblánként történtek akként, hogy az alsótáblán hozott tervezetet üzenatként átküldték a felsőtáblához, amely azt megvitatta. Amennyiben annak észrevételei voltak válaszüzenetet (*renunciium*) küldött mindaddig, amíg nem keletkezett a két tábla között egy konszenzusos szöveg, amelyet feliratként (*repraesentatio*) fogalmazták meg és megküldték az uralkodóhoz. A király rezolúcióban (*resolutio*) vagy elfogadta a feliratot vagy visszaküldte újabb tárgyalásra.

Az 1843-44. országgyűlés főrendek házának tagjai voltak az egyházi és a világi főurak, elnöke József főherceg nádor, aki mellette ültek jobbról az egyházi rend tagjai: a magyar primás, kalocsai és egri érsek, a (római- és görög-) katolikus (megyés és címzetes) püspökök, a zágrábi nagyprépost – vránai perjel és a premonstreiek nagyváradai prépostja. Baloldaltól a világi rendhez tartozó zászlós urak és országnagyok ültek (az 1687.X. t.c. szerint): az országbíró, a horvát bán, a tárnokmester, a többi zászlós úr, majd a pozsonyi gróf, a két koronaőr, a főispánok (elsőként az öröksösök, majd a többiek) beiktatásuk szerint. Mögöttük foglaltak helyet a született mágnások (*veri barones*): bárók, grófok és hercegek, akiket a királyi meghívó levéllel (*litterae regales*) hívták az országgyűlésre. Őket emiatt regalistáknak nevezték és szabadon választhatták ülőhelyeiket, többnyire akként, hogy az egypártiak, azonos véleményűek egymás mellett ültek. A főrendek között foglaltak helyet a magyar tengerpart kormányzója, Horvátország követe, valamint a pravoszláv érsekek és püspökök.

A király személynök (akadályozása esetében az alnádor vagy alországbíró) elnöklete alatt működő alsó táblán, vagyis a *tekintetes karok és rendek tábláján* a nemesi és a polgári rend kapott helyet, méghozzá - tisztségük okán – a királyi tanács nem főrangú *tanácsosai*, a királyi tábla *bírái és ítélőmesterei*, a kapcsolt részek és a báni hivatal *ítélőmestere*, Horvátország (Szlávia és Dalmácia) *két követe, egyházi rend követei, a várme-*

27 U. o. 79-80.

28 U. o., 81.

gyék két-két követe, a szabad kerületek képviselői (túrmezei gróf, a fiumei és buccarir tengermelléki kerületek két-két vagy egy-egy követe, továbbá 1790-től a jászkun- és hajdúkerületek két-két követe), a szabad királyi városok követei, valamint a felsőtábláról távol maradó mágnások és özvegyeik követői (*absentium ablegatus*).

A követek utasításokat kaptak, és ha nem tartották ahhoz magukat, akkor rendszerint visszahívták őket. Az országgyűlés alsó táblájánál jelen volt az országgyűlési ifjúság is, melyet azok a fiatalok alkották, kiket kisebb-nagyobb számban a megyék, városok, kerületek küldtek a követekkel együtt (nagyobb megyék akár 15-20 fiataalt is). Ők alsóházban napidíjat kaptak, a főrendek soraiban pedig egyes főurak saját költségükön tartották el őket, azért, hogy bizonyos okiratokat készítsenek. Az országgyűlési ifjúsághoz tartoztak a királyi tábla hites jegyzői vagyis a jurátusok, valamint a pozsonyi felsőbb iskolák tanulói. Ők lényegesen hozzájárultak a közvélemény, a politikai légkör alkotására, főként a szónoklókra hangos éljenzéssel vagy gúnyos püsszegéssel. Emellett fáklyás zenével is kifejezte véleményét. Ilyen rendezett az 1843. június 2-án az országgyűlés elején Klauzál Gábor és Jozzipovics Antal tiszteletére. Viszont, akikkel nem rokonszenveztek azoknak macskazenét rendeztek. A pozsonyi liberális országgyűlési ifjak köre 1834. július 14-én alakult, mint az első politizáló csoportok egyike, majd öt követte 1841-ben a Fay András vezette *Nemzeti Kör*, mint a pesti liberálisok gyülekezete, amelyből 1845-ben kivált a Raday Gedeon vezette mérsékelt *Pesti Kör*. Királyi rendeletre 1844. november 19-től be kellett tiltani valamenyi engedély nélkül működő egyesületet, majd 1845. március 26-i királyi rendelet az egyesületalapításnál kötelezővé tette a Helytartótanács jóváhagyását. 1846. november 12-én létrejött a *Konzervatív Párt*, amely a mérsékelt reformok útján haladt. E párt megalakulásának válaszként újraegyesültek a korábban szétvált ellenzéki csoportok, s így megalakult az *Ellenzéki Kör*, amely 1847. június 7-én kibocsátotta az Ellenzéki Nyilatkozatot. E két politikai tömörülés „pártképződési alapköve” volt a Bécshez fűződő

viszony.²⁹ A konzervatívok a szorosabb birodalmi kapcsolatot tartották célként, az ellenzékiek pedig a függetlenedés különböző fokozatait. Ennek vonalán működnek a 19. században a határozati-felirati párt, a Deák-párt-48-as párt, szabadelvű párt-ellenzék párosai.³⁰

Az 1843. évi országgyűlésen heves viták zajlottak a horvát követek megválasztásának törvényességéről, a pánszlávnak minősített illír mozgalomról és a horvát követeknek adott követutasításról, amely explicite kimondta, hogy azok csak latin nyelven szólalhatnak fel a magyar országgyűlésben. Az alaphangulatot a túrmezei gróf Jozzipovich Antal adta, aki megvádolta a horvát követeket, hogy választásuk törvénytelen volt, mivel cselel történt, a túrmezeiek kizárásával. A cselek, a visszaélések, és a kihágások miatt Jozzipovics Antal sérelmezte a megválasztott követek legitimitását, és kérte, hogy az országgyűlés azt orvosolja. A magyar követek zöme az ő oldalán állt és azt tartotta, hogy az illírek - Haller bán segítségével, a magyarbarát túrmezei bocskoros nemesség „kizárásával” – többséget szerzett a szaborban és így választotta meg a követeket. A magyar rendek a horvátokat az illír mozgalom miatt vádolták, amely a horvátok elszakadását tűzte ki célul. Ez lett a diaeta egyik legvitatottabb kérdése, amely ellen főként Ozsegovics Metel horvát követ emelte fel hangját követelve, hogy ezt a sérelmet alkotmányos és törvényes úton, a horvát tartománygyűlésben kell megtárgyalni. A nevezett horvát követ azonban csupán latin nyelven volt hajlandó beszélni, jóllehet a kerületi üléseken még magyarul szónokolt. A magyar követek kérésére, hogy magyarul beszéljenek Ozsegovics nem reagált mondván, hogy követutasításában az áll, hogy latinul kell beszélni. Erre az alsótábla 1843. június 20-án határozatban kinmondta, hogy az országgyűlésen csak magyarul lehet felszólalni, de a király ezt a határozatot nem szentesítette. A nyelv körüli vita elhúzódott az országgyűlés 1844. évi tárgyalásaiban is.

29 Mezey Barna: *Magyar alkotmánytörténet*, 188-190. p.

30 Ibid. 190.

Időközben Horvátországban a két párt közötti ellentétek tovább növekedtek. Az egyre feszültebb politikai helyzet újabb konfliktushoz vezetett a megyei tisztújításokon, így 1843. december 9-én Zágrábban fegyveresen összecsaptak az illírek s a magyarok hívei, aminek következtében két ember az életet vesztette. A király ezután Haller bánt kinevezte Zágráb vármegye főispánjává azzal a feladattal, hogy békét teremtsen. Azonban ebben nem járt sikerrel, így kibékíthetetlen felek még keményebben egymásnak estek 1845. július 28-án és 29-én, miután a Zágráb megyei tisztújításon a túrmezei bocskoros nemesség szavazatainak is köszönhetően a Horvát-Magyar Párt aratott győzelmet. Alispánnak a magyarbarát Zsuvics Józsefet (Josip Žuvić) választották, aki később a horvát-magyar kiegyezésben oroszlánrészt vállalt.³¹ Az elégedetlen illírek az eredményhirdetést követően elindultak a Szent Márk térről (akkoriban Zágráb fő tere), amikor a magyarbarát Ferich Tádé (Tadija Ferić) házából egy lövés dördült el (véltetően ünneplésből). Ezt követően az illírek megtámadták a házat, és a kibontakozott harcnak csak a katonaság tudott véget vetni, miután parancsot kapott, hogy lőjön a tömegbe. Az összecsapásnak 17 halálos áldozata volt és nagyszámú sebesültje. A választási eredmények arra ösztönözték az illírek vezetőit, hogy a túrmezeiek egyéni szavazati jogának megszüntetését követeljék, mert azok nélkül ugyanis a Horvát-Magyar Párt nem szerezhetett többséget a vármegyében. Küzdelmük sikeres volt, mert a bán és az udvar elrendelték, hogy a turpoljeiak csak egy közös szavazattal rendelkeznek, így az utolsó horvát rendi gyűlésen (1847. október 18-án) az illíreké volt a döntő szó.

Az 1847/1848-as pozsonyi országgyűlés előtt összeült (1847. október 18-án) Zágrábban a szábor, mint az utolsó rendi gyűlés és feliratban kérte a királyt, hogy Horvát-Szlavonország a magyar törvényeket hiteles latin fordításban kapja meg, továbbá, hogy a király szentesítse az 1845. évi gyűlés javaslatát az önálló horvát érsekség felállításáról Zágráb székhellyel, Dalmácia és Fiume

³¹ Zsuvics 1289:974 szavazatarányú győzelmet aratott az ellenfelével Lentulaj Benedekkel (Benko Lentulaj) szemben.

egyesülését Horvát-Szlavonországgal, illetve, hogy belügyekre nézve engedélyezze a „nemzeti-nép” nyelv használatát.³² Ozsegovics Metel ezen az országgyűlésen is Horvátország követe volt.

Az 1848-as magyarországi események, s a nagy nemzeti lendület és öröm „vörös rongyként” hatott a horvátokra. A Néppártiak – névszerint Kulmer Ferenc – kérte az uralkodót, hogy a kiüresedett báni székhelybe a délszláv (illír) érzelmű, és egyben császárhoz végtelenül hű Jellasics József (Josip Jelačić Bužimski) bárót ültesse, aminek az uralkodó eleget tett.³³ Ennek eredménye lett Jellasics József báró báni kinevezése, hiszen a délszláv érzelmű, ám elsősorban a császárhoz hű katonai határőrvidéki ezredes igen népszerű volt a szerbek körében is. Az akkori hangulatról sokat elmond az a tény is, hogy Jellasics volt az egyetlen bán, akit tisztségébe nem a zágrabi katolikus püspök, hanem a karlócai pravoszláv (szerb) pátriárka, Rajacsics József iktatott be.

Az új bán 1848. április 18-án kezdte meg működését Zágrábban, majd az egyik első intézkedéseként elrendelte, hogy a horvát hatóságok a szábor összehívásáig csak neki engedelmességhódolhatnak, ami valójában Horvát-Szlavonország Magyarországtól való elszakadását jelentette. Április 25-én kihirdette a jobbágyfelszabadítást és a feudális viszonyok megszüntetését (amit később a szábor is elfogadott), amivel jelezte, hogy Horvátországnak nincs köze a magyar országgyűléshez és annak

³² A horvát irodalomban, főleg 1991 után rendszerint azt írják, hogy a „horvát” nyelvet tették hivatalossá, ami csak részben igaz, hiszen a nyelvet nem nevezték horvátnak, hanem „nemzeti” nyelvnek. Később a délszláv eszme és a „szerb–horvát nyelv” elnevezés népszerűsítésének hatására jelentkezett a Nemzeti Alkotmányos Párt részéről az igény, hogy a magyar–horvát kiegyezésben a „horvát nyelv” elnevezés szerepeljen. A 20. században a horvátokra kemény küzdelem várt azért, hogy bebizonyítsák a horvát nyelv létezését, és a „szerb–horvát” nyelv mesterseges alapjait.

³³ Lásd Heka László: *A horvátok és az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc*. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tomus LXVI. Fasc. 10., Szeged 2004.; Heka László: *Az 1848-1849. évi szabadságharc és a horvátok*. Hagyaték. Szerk. Sipos Tünde. Magyar Egyesületek Szövetsége - Savez mađarskih udruuga. I. évf. 1. szám. Pélmonostor - Beli Manastir. 2007. 24-71. p.

határozataihoz'. Ezt követően a május 11-én kelt báni értekezleti felirat közölte V. Ferdinánddal, hogy Jellasics nem engedelmeskedik a magyar kormánynak, mert az 'a horvát nemzet érdekei s a birodalom egysége ellen dolgozik'. Május 18-án Jellasics bán választásokat írt ki Horvát-Szlavonországban és a Katonai Határőrvidéken, majd az uralkodó tiltása ellenére június 5-én megtartotta a szabort, amelyen nagy számban megjelentek a katonai határőrvidéki (először), valamint a Szerém megyei szerb nemzetiségű képviselők is. Ezen a napon történt meg a báni beiktatás, amelyet a délszláv eszme jegyében az ortodox (szerb) pátriárka, Josif Rajačić végezte, mivel Haulik György zágrábi püspök (1852 -től az első zágrábi érsek) „halaszthatatlan” munka miatt ezen a napon Bécsbe időzött. V. Ferdinánd június 10-én felfüggesztette tisztségéből Jellasics bárót, de ezt a szabor érvénytelennek nyilvánította, majd június 29-én diktatorikus hatalommal ruházta fel a közkedvelt bánt. János főherceg közvetítésével Bécsben találkoztak Jellasics és Batthyány, de a két ország fejének csupán annyiban sikerült megegyezniük, hogy mindkét fél vonja vissza csapatait a határokról. A magyar csapatok visszavonultak a Dráva folyó partjától, de a Jellasicsék szerint a két ország közötti határok a Drávától lejjeb húzódtak, mert a későbbi Vajdaság területe is Horvátországhoz tartozott (mivel a szerbek és a horvátok egy nemzetet képeztek). Egyébként a magyarországi szerbek érdekeit is képviselő horvát bán ragaszkodott ahhoz, hogy a magyar kormány mondjon le a pénz- és hadügy irányításáról (azok egyesüljenek a bécsi központi kormányban), valamint hogy ismerje el a szerbek autonómiáját, Horvát-Szlavonországnak pedig teljes belügyi függetlenséget biztosítson, úgyszintén a horvát nyelv használatát még a magyar országgyűlésen is. A báró tisztában volt azzal, hogy ezek a követelések elfogadhatatlanok, hiszen Bécsből hazatérve folytatta a mozgosítást a katonai határőrvidéken. A fegyveres összecsapás fenyegetésének hatására a magyar minisztertanács augusztus 27-én határozatot hozott, hogy javasolni fogja – a magyar korona felségjogainak fenntartása mellett – Horvátország teljes autonómiájának elismerését. Azonban az elinduló lavinát már nem lehetett megállítani.

A szabadságharc leverésében fontos szerepet vállaló Jellasics kénytelen volt a népével elfogadtatni az abszolutizmust és az oktroyált alkotmányban, mert az udvar azt üzenete neki, hogy ha Horvátország nem fogadja el az alkotmányt, akkor Bécsben rebbelistáknak tekintik a horvátokat is „mint a magyarokat”.

A BÉCSI ABSZOLUTIZMUS KORSZAKA

A szabadságharc leverése után Horvátországban is bevezették az oktroyált alkotmányt és abszolutizmust, így Zágrábban csalódottan tapasztalhatták, hogy csupán eszközök voltak a magyar forradalom leverésében. Amikor tehát 1861-ben visszaállt az alkotmányos rend és összeült a szabor, a horvátok java része a Magyarországgal való kapcsolat felújítása mellett voksolt. A népgyűlésen többséggel rendelkező Néppárt (más néven Nemzeti Liberális Párt, az illírek utódai) szerint 1848-ban de facto (ténylegesen) és de iure (jogilag) is megszűnt a közös állam, így a két országnak meg kellett egyeznie az unió felújításáról. Ők perszonális unióként képzelték el a magyar-horvát államot. A Nemzeti Alkotmányos Párt (más néven Unionista Párt, magyaronok) pedig azt állította, hogy a közös király személye mindvégig összekötötte a két országot, így de iure az létezett 1848 után is. Ám szerintük is rendezni kellett a viszonyokat, amire a reális uniót látták a legjobb megoldásnak. Az ekkor még csiráiban lévő Horvát Jogpárt viszont kitartott amellett, hogy a történelmi jogok alapján Horvátországnak önálló államnak kell lennie³⁴, leginkább a jugoszláv eszmét ellenezték, és még a a déli szláv népekkel való kulturális egyesülést is elvetették.

Később kialakult egy új mozgalom, az Önálló Néppárt, melyet a néppártból kivált jobbszárny, Ivan Mažuranić, Ivan Kukuljević és Haulik György zágrábi érsek alapítottak. A párt célja az Ausztriával (és nem Magyarországgal) való reális

34 Vaso Bogdanov: *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj od prvih stranačkih grupacija do 1918.* Zágráb, 1958. 736-742. o.

unió létrehozása volt, mivel az országban amúgy is Bécs volt a döntő tényező.³⁵ Ezt a pártot az udvari körök is támogatták azzal a céllal, hogy a horvátokat az udvar mellé állítsák Magyarországgal szemben. Azonban az 1865. évi választásokon ismét a nemzeti liberálisok győztek, és elhatározták, hogy kiegyezési tárgyalásokba bocsátkoznak a magyar féllel. Ezért megválasztották a 12 fős királyi bizottságot, amelyben hét néppárti, négy önálló párti és mindössze egy unionista volt. Az unionisták ugyanis nem akartak részt venni a tárgyalásokban, mert ellenezték a horvát bizottság tagjainak ragaszkodását az 1861:XLII. tc.-hez, amely előírta, hogy a magyar fél nyilatkozatban ismerje el miszerint a “Háromegy Királyság” (Trojedna Kraljevina) és a Magyar Királyság “két azonos és egyenrangú tényező, és mint ilyenek közösen és szabad akaratuk alapján egyezséget kötnek”.³⁶ Az unionisták szerint a királyi bizottságnak csak általános utasítások voltak adhatók, a másik két párt pedig a szigorú utasítások mellett foglalt állást.³⁷ Az 1866. március 11-én megtartott titkos szavazáson a szászor megválasztotta a tizenkét tagú horvát regnicolaris deputatiót, amelybe a következők kerültek be: Szubotics János (Jovan Subotić), Prica Miksa (Maksim Prica), Csepulics Avelin (Avelin Čepulic) és Szmaics Bertalan (Bartol Smaić, Zmajić) az Önálló Néppártból, Strossmayer József György (Josip Juraj Strossmayer), Mrazovics Mátyás (Matija Mrazović), Racski Ferenc (Franjo Rački), Perkovác János (Ivan Perkovac) Kuslan

35 Heka László: *Adalékok Horvátország alkotmánytörténetéhez*, Szeged, 2000. 152. Vö. *Az 1868. évi horvát-magyar kiegyezés a sajtó tükrében*, Acta Universitatis Szegediensis de József Attila Nominatae, Acta Juridica et politica, Szeged, 2001. 10.

36 A *regnicolaris deputatio* megválasztása előtt Bedekovics Kálmán közölte a szászorral a harmincnégy nemzeti alkotmányos párti képviselő által aláírt nyilatkozat tartalmát, vagyis, hogy nem vesznek részt a királyi bizottság megválasztásában, illetve annak munkájában. Lásd *Dnevnik sabora Trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije za god. 1865-67.* (A Háromegy Királyság Dalmácia, Horvátország és Szlavónia szászori naplója 1865–67), Zágráb, 1867. 455.

37 *Dnevnik sabora Trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od g. 1865-67.* (A Háromegy Királyság Dalmácia, Horvátország és Szlavónia szászori naplója 1865–1867.), Zágráb, 1867. 425.

Károly (Dragojlo, Dragutin Kušlan), Vraniczany József (Josip Vraniczany) és Klaics Mihály (Miho Klaić) a Nemzeti Liberális Pártból, valamint Suhaj Imre (Mirko Šuhaj) a Nemzeti Alkotmányos Pártból. A bizottság vezetője Strossmayer püspök lett. A magyar országgyűlés képviselőháza 1866. március 17-én megtárgyalta a szászor levelét a tizenkét tagból álló küldöttség megválasztásáról. Ezt tudomásul véve a képviselőház nyolc tagot (Deák Ferenc, Siskovich József, Somssich Pál, Eötvös József báró, Andrássy Gyula gróf, Ghyczy Kálmán, Csengery Antal, Mikó Imre gróf), a felsőház pedig négy tagot választott a bizottságba (Szögyény-Marich László, Szécheny Antal gróf, Jankovich László, Mailáth Antal gróf). A regnicolaris deputatio elnöke Mailáth Antal gróf lett.

Az 1866. április 16-tól június 16-ig tartó tárgyalások sikertelenül végződtek, mert a horvát bizottság ragaszkodott az 1861:XLII. tc. határozathoz, a magyar deputáció pedig azt nem fogadta el. A horvátok ragaszkodtak a “területi épségük” elismeréséhez is, amihez a vitatott területek közül Fiumét és Muraközt is odasorolták. Strossmayerék ugyanakkor “területi igényeik” miatt vádolták a magyar félt, mert Deákék nem ismertek el semmilyen területi változást, amely az 1848-as fegyveres összetűzésekből származott. A magyar bizottság a vele tárgyaló küldöttség tagjaiban -kivéve az unionista Suhaj Imrét- “az illír mozgalombal szélsőseiket” látta. Így végül a horvátok csaldottan távoztak Pestről június 16-án. Strossmayerék ezután hátat fordítottak Magyarországnak, és a két bizottság közötti tárgyalásokat befejezettnek tekintették, amíg a magyarok szerint azok csak szüneteltek. Egy évvel később létrejött az osztrák-magyar kiegyezés, így a “horvát kérdés” Bécs számára Magyarország belügyének számított.³⁸ Az 1867. évi választásokon az unionisták győztek, az ellenzék (a nemzeti liberálisok) kivonult a szászorból, amíg a király az unionista szemléletű Nyéki Rauch Levin bárót nevezte ki báni helytartóvá.³⁹

38 Az Osztrák-Magyar Monarchiában 1857. október 31-i népszámlálás szerint 32.500.000 fő élt. Ebből 7.877.675 német, 4.947.134 magyar és 15.003.054 szláv volt.

39 Rauch Levin báró igen aktív és ügyes politikus volt. Jellasicséhoz hasonlóan eltérnek a vélemények a je-

Ezután sor került a királyi bizottság megválasztására, amelyben csak az unionisták kaptak helyet. A deputatio tizenkét tagjává megválasztották Bedekovich Kálmánt⁴⁰, Vakanovics Antalt⁴¹, dr. Brlic Ignácot, Jankovics Gyula grófot, dr. Sztojanovics Antalt, dr. Suhaj Imrét, Pejácsevics László grófot, Cár Jánkot, Zsivkovics Jánost, Zsuvics Józsefet, Vukovics István plébánost és dr. Battagliarini Pált, póttagokként pedig Kraljevics Miroszlávot és Hellenbach Lázár bárót. A magyar országgyűlés tizenkét tagú bizottságába az 1866. évi magyar-horvát tárgyalásokon résztvevők közül az alsóházból Deák Ferenc, Csengery Antal, Dózsa Dániel, Ghyczy Kálmán, és Somssich Pál, valamint Bottka Tivadar, Horváth Lajos és Vadnay Lajos kerültek be.⁴² A főrendiházból a magyar regnicoláris

deputatióba megválasztották gróf Mailáth Antalt, Szögyény-Marich Lászlót, Jankovich Lászlót és gróf Szécsen Antalt. 1868. április 22-én érkezett Pestre a horvát királyi bizottság, és mindannyian meglátogatták Deákot, majd elmentek a Deák-körbe, “hol a kétoldalú érintkezés igen szívélyesen alakult”.⁴³ Ekkorra Horvátországban komoly belső problémát okozott a szerb kérdés, mivel a szerbek zöme a Szerbiával való egyesülést tűzte ki célul, és ebben számíthattak a Nemzeti Liberális Párt támogatására. Nekik nem volt érdekük a horvát-magyar kiegyezés, ezért azt mindenáron megakarták akadályozni. Amíg a horvát királyi bizottság Pesten tárgyalt, addig otthon, főként a szerb többségű Szerémben, még fegyveres összecsapás is létrejöhetett.

lentőségéről: egyesek nagy államférfinak, mások a nemzet eltiprójának tekintik. Főleg a délszláv irodalom igyekezett az érdemeit kicsinyíteni és lejártni a kétségtelenül arisztokrata módszerekkel kormányzó, agilis és kitartó bánt. Josip Šarinić szerint az 1867. évi választások előtt Pestről és Bécsből hazatérve készült a választási programjának kiadására, mely Deák Ferenc elképzelésein alapult. Šarinić azt állítja, hogy Rauch báró, miután 1867 őszén Jovan Zsivkovicstól Pesten értesült arról, hogy Andrásy miniszterelnök nem ért egyet Deákkal Horvátország pénzügyi autonómiáját illetően, megváltoztatta az elképzelését. “Egy pillanat alatt lemondott a programról és a Deák–Ghyczy–Csengery–Zsivkovics politikai irányzatról. Helyette a Beust–Andrásy politikai vonalat választotta.” Josip Šarinić: Nagodbena Hrvatska, Zagreb, 1978. 187.

40 *Bedekovich Kálmán (Koloman Bedeković)* (Szenterzsébet, Varasd megye 1818. okt. 13. - Mödling-Hinterbrühl bei Wien, 1889. aug. 10.) 1842-1845 báni táblai ülnök, 1860-1861 és 1865-től alispán, 1867-től főispáni helytartó. 1861-ben és 1869-ben unionista párti képviselő a száborban, 1868. dec. 8-tól 1871. febr. 10-ig, és 1876. febr. 25-től 1889. aug. 10-ig (haláláig) horvát-szlavón-dalmát tárca nélküli miniszter. Megszakításokkal tizenöt év és hét hónapon át volt horvát tárca nélküli miniszter, mely tisztséget haláláig viselte. Időközben 1871. jan. 26-tól 1872. febr. 12-ig horvát bán is volt. A Nemzeti Alkotmányos Párt vezetője, folyékonyan beszélt magyarul.

41 *Vakanovics Antal* (1808-1894) az illír mozgalom résztvevője volt még 1830-ban Bogovich Imrével együtt, majd az 1873-i száborban a Nemzeti Alkotmányos Párt képviselője, a szábor elnöke, horvátországi pénzügyi felügyelő és pénzügyi miniszteri tanácsos. Értett magyarul, de beszélni nem tudott. Rokkantsága miatt botot használt, ezért a politikai ellenfelei olykor “*sántának*” is nevezték.

42 A meghalt Siskovics József és a három miniszter (gróf Andrásy, gróf Mikó és báró Eötvös) helyett Dózsa Dá-

A MAGYAR-HORVÁT KIEGYEZÉS

Az 1848 évi szakadást követően a horvátok és a magyarok 1868-ban megkötötték a horvát-magyar kiegyezést (1868. évi XXX. tc.). A törvény-cikk szerint miután Horvátország és Szlavónia “századok óta mind jogilag, mind ténylegesen Szent István koronájához tartoztak, s a Sanctio Pragmatica is kimondja, hogy a magyar korona országai is elválaszthatatlanok egymástól”, egymás közt egyezményt kötöttek. A tc. 1. szakasza szerint Magyarország és Horvát-, Szlavón- és Dalmátország “egy és ugyanazon állami közösséget képeznek”, királyuk “egy és ugyanazon koronával”, “egy és ugyanazon koronázási cselekménnyel” koronáztatik meg, és “közös koronázási oklevél állapíttatik meg és állíttatik ki”. A koronázási oklevél eredetijét a magyar szöveg mellett horvát nyelven is meg kellett szerkeszteni. Az ország hatalmi szervei voltak: a közös törvényhozó testület (magyar parlament), a közös kormány mint végrehajtó testület (magyar minisztertanács) -amely a közös országgyűlésnek felelős-, valamint az uralkodó. Horvátország rendelkezett határokkal megszabott külön területtel (a törvénycikk nem

nielt, Bottka Tivadart, Horváth Lajost és Vadnay Lajost választották meg.

43 Pesti Napló, 1868. 94-5398. sz. (1868. április 23. csütörtök). “*Különfélék*” című cikk 2.

mondja ki, hogy állami területről lenne szó), politikai nemzetnek való elismeréssel, valamint saját hatalmi szervezettel. Azonban nem volt külön királyi hatalma, külügye, sem állampolgársága, így Horvát-, Szlavón- és Dalmátország esetében valójában nem lehetett szó államról.⁴⁴ Horvátország önkormányzati joga kiterjedt beligazgatási, vallási és közoktatási ügyeire és az igazságügyre, beleértve a tengerészeti jogon kívül a törvénykezést is, minden fokon. A horvátok számára igen fontos volt a nemzeti szimbólumaik használatára vonatkozó szabályozás. Jogukban állt használni a nemzeti – piros-fehér-kék – színeket és a vörös-fehér kockákból álló horvát, illetve a nyestet ábrázoló szlavón, valamint a három koronás leopárdból álló dalmát címert. A Háromegeyes Királyság -határai között- belügyeikben saját országos, egyesült színeiket és címerüket használhatták, az utóbbit mindazonáltal Szent István koronájával fedve. A magyar korona országai közös ügyeinek jelvénye a Magyarország s Horvát-, Szlavón- és Dalmátország egyesített címeri voltak. Arra az épületre, ahol a magyar korona országainak közös országgyűlését tartották, a magyar lobogó mellé az egyesült horvát-szlavón-dalmát lobogó is “felvonandó” volt. Az 1874. február 9-i legfelsőbb határozattal Horvátország, Szlavónia és Dalmácia címere fölvetetett a magyar címerbe.⁴⁵

Az 1868:I. illetve 1868:XXX. tc. olyan vihart kavart Horvátországban, mint amelyet korábban egyik törvény sem. A délszláv érzelműek hevesen bírálták, míg a magyarbarát pártiak elszántan védtek. Olyannyira, hogy a szábor az 1870:XV. tc-ben büntettnék nyilvánított minden olyan cse-

lekményt, amely a kiegyezés ellen irányult.⁴⁶ Az unionisták büszkék voltak, hogy Horvátország számára olyan területi önkormányzatot és közjogi különállást biztosítottak, amely egyik nemzetnek -még a cseheknek sem- adatott meg a soknemzetiségű Monarchiában. Ezzel szemben az ellenzék azt tartotta, hogy a horvát bizottság kapitulált a magyarral szemben.

A magyar-horvát kiegyezésből nem fejlődött ki a két nemzet őszinte megértése és együttműködése, mert a horvát népben a magyar-horvát államközösség történeti hagyományai és tudata már háttérbe szorulni látszottak a délszláv gondolatot képviselő illirizmus, illetve a horvát nacionalizmus mellett. Ezért a két nép közötti kiegyezés egy lappangó politikai válság kiindulópontjává vált.⁴⁷

A SZERB KÉRDÉS HORVÁTORSZÁGBAN

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS

A történeti Magyarország nemzetiségi világának megértése először 1848-ban jelentkezett központi problémaként. A régi ország fele népességét adó nem magyarok önállósodási mozgalmi a szabadságharc előestjén az egyik legfontosabb, mondhatni legsúlyosabb kérdéssé váltak. A nemzetiségi ügy ugyanis részben a magyar nemzet szempontjából fenyegető veszélyeket is rejtett, részben pedig a nemzetiségekre meghatározta a magyarok és a nem magyarok viszonyát.⁴⁸

A nyugatról átvett államegység, s vele az anyanyelvűség megvalósítása Magyarországon sokkal nehezebben ment, mivel a hazai nem magyar népek nem azonosultak a magyarosodás folyamatsával, hanem saját úton jártak. A magyar nyelv bevezetése megbolygatta a kisebbségi köröket, és

44 A magyar államban egyetlen állampolgárság létezett - a magyar, de azokra az állampolgárokra nézve, akik Horvát-Szlavónország területén községi illetőséggel bírtak, alkalmazandó volt a “horvát-szlavón honos” kifejezés. Ez az “országos illetőség” nem jelentett külön állampolgárságot. Az állampolgársági feltételek megléte a horvát jog szerint került elbírálásra, ami a bán hatáskörébe tartozott. Ennek ellenére nem fogadható el az a horvát álláspont, hogy létezett “közös magyar-horvát” állampolgárság.

45 Lásd Heka László: A horvát-magyar kiegyezésről. Az 1868:I. tc. illetve az 1868:XXX. tc. elemzése. Jogtudományi Közöny, Budapest, 1997. 3. sz. 131-141.; Heka, Ladislav: *Hrvatsko-Ugarska nagodba u zrcalu tiska*. In: *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* (1991) vol. 28. br. 2. str. 897-1440. Rijeka, 2007. 931-971.

46 Vö. Martin Polić: *Parlamentarna povijest Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*. II. köt., Zágráb, 1899. 135-136.

47 Bajza József: A horvát kérdés. Válogatott tanulmányok. Tóth László egyetemi tanár bevezető tanulmánya “*Bajza József és a horvát kérdés*” cím alatt. Budapest, 1941. 6.

48 Szász Zoltán: A nemzetiségek és a magyar forradalom. In: *Történelmi Szemle* 1998. 3-4. szám, 193-203. p.

egyben felgyorsította azok nemzeti öntudatra ébredését. A magyarosítást a nemzetiségi értelmiség az egyházi és iskolai életükbe való beleszólásnak tartották, ami a népiségük eltűnését, a nemzetiségi alakulásuk megakadályozását célozta meg. A forradalom és a szabadságharc vezetői nem ismerték fel, hogy a nemzetiségek ragaszkodnak sajátos, kollektív jogaikhoz, amelyeket viszont a bécsi udvartól remélték megkapni. Ez nem valósult meg, mivel az 1849. március 4-én Olmützből kihirdetett ún. oktrojált alkotmány nem adott, sőt nem is ígért autonómiát a nemzetiségeknek. Ezután fogadta el 1849. július 28-án a Szegeden ülésű országgyűlés a nemzetiségek jogairól szóló előterjesztést, amelynek első pontja kimondta: „A magyar birodalom területén lakó minden népiségek nemzeti szabad kifejlődése következőkben ezenel biztosítatik.”⁴⁹ Ez az állásfoglalás megerősítette, hogy az országgyűlés és a kormány kész feladni a magyar politikai nemzet eszméjét. Ugyanakkor a határozat ezúttal sem adott és nem is ígért autonómiát a nemzetiségek számára. Ezért maradtak a szerbek, románok, szlovákok, illetve mindegyiknek a különös jogokkal rendelkező horvátok a bécsi udvar oldalán. A nemzetiségek kulturális-szellemi felemelkedése, az öntudatuk növekedése eredményezte a magyar szabadságharc elleni fellépésüket, ahogyan az abszolutizmus bevezetését követően Bécs ellen is fordultak. A forradalom során felvillant előttük a nemzeti szabadságuk reménye, amely sorsdöntően befolyásolja a későbbi eseménysorozatot.

1851. december 31-én a császár hatályon kívül helyezte az olmützi alkotmányt és hivatalosan is bevezette az önkényuralmat, amivel a magyarországi nemzetiségek elveszítették nemzeti önkormányzataik egyes intézményeit, illetőleg azok megteremtésének a lehetőségeit. Ennek az állapotnak az ún. Októberi Diploma 1860. október 20-án történő kibocsátása vetett véget. Az uralkodó megígérte az alkotmányos intézmények visszaál-

lítását, továbbá Magyarországon ismét hivatalossá tette a magyar nyelvet, és biztosította a nemzetiségi nyelvek használatát a községi, városi, valamint a megyei testületek tanácskozásain. Az 1861. április 6-án megnyílt magyar országgyűlés képviselői június 7-én kezdték tárgyalni a nemzetiségi kérdést. A Képviselőház néhány nappal később „nemzeti bizottmány” kiküldéséről határozott, amely 27 tagú nemzetiségi bizottságot választott soraiból. Ez a testület augusztus 9-én terjesztette elő javaslatait, de azokról az országgyűlésnek már nem volt módja tárgyalni, mivel 1861. augusztus 22-én a császári önkény feloszlatta.⁵⁰

1867. február 11-én ismét sor került a nemzetiségi jogok tárgyalására, amikor a nemzetiségi képviselők erre vonatkozó törvényjavaslatot terjesztettek elő. Ezt követően jött létre az osztrák-magyar kiegyezés, amely a nemzetiségi kérdés megoldását a magyar kormány kezébe helyezte, ahogy a magyar-horvát kiegyezés létrehozását is, azzal, hogy ez utóbbit sürgette, mivel 1848-ban megszakadt a Magyarország és Horvátország közötti államjogi kapcsolat, amely felújítása az egész Osztrák-Magyar Monarchia érdekében állt. 1868. őszén sor került a horvát-magyar kiegyezési törvénycikk szentesítésére. Végül 1868. november 12-én az országgyűlés napirendjére tűzte a törvényalkészítő központi bizottság törvényjavaslatát a nemzetiségi egyenjogúságról, amelynek kezdeményezője báró Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter (1867. II. 20–1871. II. 2.) volt. A király 1868. december 6-án a nemzetiségi egyenjogúságról szóló 1868: XLIV. tc. szentesítése előtt „jóváhagyta” az 1868: XXXVIII. tc-t a népiskolai oktatásról, amely kimondta, hogy minden tanulóknak joga van anyanyelvén tanulni, valamint a Magyarország és Erdély uniójának szabályozásáról szóló 1868: XLIII. tc.-et is.⁵¹

Az 1868 évi nemzetiségi törvény a magyar politikai nemzet alapelveiből indult ki kimondva: „Magyarország összes honpolgárai az alkot-

49 Balogh Sándor főszerkesztő: *A magyar állam és a nemzetiségek. A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai. 1848-1993.* Napvilág Kiadó, 2002. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_kisebbssegek/A_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/index.htm

50 U. o.

51 Az 1868:XLIV. tc. december 6-án szentesített és az országgyűlés mindkét házában 1868. december 7-én kihirdetett, majd 1868 december 9-én az Országos Törvénytárban megjelent.

mány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az osztatlan, egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja.” Másik alapelve az volt, hogy az államban a hivatalos nyelv a magyar, de a törvény a területi egység és az egy politikai nemzet elvének alapján állva a nemzetiségeknek anyanyelvhasználati jogot biztosított az oktatásban, valamint a közigazgatási és az igazságszolgáltatási ügyintézésben.⁵² Az ország bármely nemzetiséghez tartozó polgára anyanyelvén szólalhatott fel a községi, a megyei, valamint az egyházi gyűléseken. Emellett a kisebbségek anyanyelvükön intézhették beadványaikat a hatóságokhoz – a kormányt is beleértve –, amelyre szintén az anyanyelvükön kellett választ kapniuk. A községeknek és az egyházaknak joguk volt dönteni a hivatalos nyelvhasználatukról. A megyei törvényhatóságokban a nemzetiségi nyelvek használata már csupán a 20%-os arány megléte esetén volt engedélyezett. A nemzetiségi állampolgároknak joguk volt iskolákat, kulturális és gazdasági egyesületeket, társulatokat, intézményeket, stb. alakíthatni, amelyekben maguk határozták meg, hogy melyik nyelvet használják. A törvény tehát nem biztosított autonómiát a nemzetiségeknek, kivéve Horvátországot, amely jogállását a horvát-magyar kiegyezésben szögezték le, és amelyre az 1868: XLIV. tc. nem vonatkozott.⁵³

52 1. §. „A nemzet politikai egységénél fogva Magyarország államnyelve a magyar levén, a magyar országgyűlés tanácskozási s ügykezelési nyelve ezentul is egyedül a magyar; a törvények magyar nyelven alkottatnak, de az országban lakó minden más nemzetiség nyelvén is hiteles fordításban kiadandók; az ország kormányának hivatalos nyelve a kormányzat minden ágazatában ezentul is a magyar.” V.ö. a magyar nyelvről szóló 1836:III.t.c. V.ö. a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869: IV.t.c. 6. §. d) pontját; 1871: XXXIII.t.c.15. §. - V.ö. a kir.közjegyzőkről szóló 1874: XXXV. t.c. 2.§-át (1886: VII.t.c.1.§.). V.ö. 1906.máj. 28. 3881.sz. H.M. rend., a cs. és kir. közös hadsereg hatóságai által a magyarországi polgári hatóságokkal és magánfelekkel folytatandó hivatalos levelezés szabályozására vonatkozó 1904. évi 7273.sz.H.M. körrend. kiegészítéséről. (R.T. 631. V. ö. 1907 dec. 25-én 152. 635. sz. B.M. rend., a vármegyék járási tisztviselőitől megkivánandó nyelvismeretről. (R.T.2108.).

53 29.§. „Ezen törvény rendeletei a külön területtel bíró s politikai tekintetben is külön nemzetet képező Horvát-

Az 1868-ban elfogadott XLIV. tc. rögzítette a magyar *politikai nemzet* oszthatatlanságának elvét, valamint az egységes Magyar Királyságban élő nemzetiségek *személyiségi jogok* alapján biztosított egyenjogúságát. Az egy és oszthatatlan magyar állam doktrínáját a nemzetiségek képviselői meglehetősen kedvezőtlenül fogadták, amíg a magyar politika és a közvélemény a nemzetiségi törvényben rögzítetteket túl nagy engedménynek tekintette. Jogosan mondható, hogy a fenti törvény megítélése sokban hasonlított a horvát-magyar kiegyezés fogadtatáshoz. Ez az elégedetlenség mind a magyar, mind a nemzetiségek oldalán erősítették a magyar, illetve a kisebbségi etnikumok/népek nacionalizmusát. A politikai gyakorlatában nem történt meg a nemzetiségeknek a magyar állammal való azonosulása, hanem éppen ellenkezőleg: azok elégedetlensége a délszláv közeledés felé irányította a szerbeket és horvátokat. Ezért a délszláv eszme egyben a magyarellenességet is jelentette, így a magyar állam valamennyi magyarosítási kísérlete kifejezetten a „jugoszlávok” malmára hajtotta a vizet. Ilyen jellegű volt az **1879. május 22-én** szentesített „*A magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben*” című 1879: XVIII. tc., amely előírta, hogy a magyar nyelv minden népiskolában kötelező tantárgy, valamint, hogy minden nem magyar tanítási nyelvű tanítóképzőben a magyar nyelv olyan óraszámokban tanítandó, hogy azt a tanfolyam végére minden tanítójelölt elsajátíthassa. 1883-tól a vegyes lakosságú községekben csak magyarul tudó tanítók voltak alkalmazhatók. A szerb-horvát viszony elmérgesedése idején, 1905. október 3-án a horvát képviselők elfogadták a „fiumei rezolúciót”, amelyben elvben támogatták a magyar ellenzéki koalíció harcát Magyarország közjogi függetlenségéért, és ígéretet tettek a horvát és a magyar nép egymásrautaltságból fakadó közös harcra is. Azonban 1907. június 2-án megszületett a nem állami elemi népiskolák

Szlavon- és Dalmátországra ki nem terjednek, hanem ezekre nézve nyelv tekintetében is azon egyezmény szolgálandó szabályul, mely egyrészt a magyar országgyűlés, másrészt a horvát-szlavon országgyűlés között létrejött, s melynél fogva azok képviselői a közös magyar-horvát országgyűlésen saját anyanyelvükön is szólhatnak.”

jogviszonyairól szóló 1907: XXVII. tc., amely egyebek közt előírta, hogy a nemzetiségi iskolák tanulói négy év alatt kötelesek elsajátítani a magyar nyelvet, s ezt akár más tárgyak (nemzetiségi nyelv) óraszámainak rovására kell megtenni. A kidolgozójáról, Apponyi Albertről (vallás- és közoktatásügyi miniszter 1906 és 1910 közötti) Lex Apponyi néven ismert törvény kimondta, hogy államsegély csak „kifogástalan hazafias állampolgári nevelést” végző nemzetiségi tanítók kaphatnak stb. A törvénnyel szemben a legnagyobb ellenállást a román és részben a szerb görögkeleti egyházak tanúsították. Az 1907: XXVII. tc. következményeként jelentősen csökkent a nemzetiségi elemi iskolák száma. Az 1899. évi 6000 iskolával szemben 1914-ben már csak mintegy 3300 elemi iskolában folyt nem magyar nyelvű tanítás.⁵⁴ A magyarosítás céljait szolgáló újabb jogszabályként bő két hónappal később (1907. augusztus 16-án) megszületett a vasúti szolgálati rendtartást szabályozó törvény, az 1907: XLIX. tc., amely kötelezővé tette a vasútnál a magyar szolgálati nyelv használatát, de Horvátországban

megkívánta a horvát nyelv ismeretét is. Ez nagy vihart kavart Horvátországban, tiltakozásokat és magyarelles hangulatot keltett. A történetek a horvát nép többségét Szerbia felé irányították, így hiábavalók maradtak az 1913 júniusában kormányra került Tisza István intézkedései. A Horvátországhoz való közeledést célozta meg a vasúti szolgálati nyelvre vonatkozó – és horvát részről mindig sérelmezett – előírások visszavonása, illetve a magyar országgyűlés által napirendre tűzött, a Horvátországgal 1904-ben kötött pénzügyi egyezmény meghosszabbításáról szóló törvényjavaslat tárgyalása. Jóllehet 1913 végén Tisza István miniszterelnök lényegében megállapodott a horvát-szerb koalícióval, az mit sem változtatott azon a tényen, hogy a horvát országgyűlésben abszolút többséggel rendelkező koalíció egyértelmű célja a Szerbiával való egyesülés volt.

Slika 2. Magyarország megyéi és megyeszékhelyei.⁵⁵

⁵⁴ Lásd Balogh Sándor főszerk. i. m. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_kisebbsgek/A_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/index.htm

⁵⁵ Forrás: <http://www.logsped.hu/megye.htm>